

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 2

Årgång 67

2012

Dags att slipa lien

Foto Leif Brunnegård

Tidaholm - en tidig industriort
sidan 5

Profilen - Björn Lippold
sidan 16

Hänt på bögda...
sidan 24

Foto: Charles Hammarsten

HKH Kronprinsessan Victoria Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Innehåll

Vice ordföraren har ordet	3
Tankar i tiden	4
Tidaholm, en tidig industriort	5
Tidaholmarn, ett begrepp i svensk bilhistoria.....	8
Korparna	10
Smått och gott månad för månad	10
Helt naturligt - När Vångasköten jagades.....	12
Hade ett helvete med kyrkorna	13
Boindelningen i Västgöta/Dal.....	14
Hallå alla hembygdsföreningar	15
Profilen - Björn Lippold.....	16
Pettersson skrev rar bok om Kind.....	18
Första skildringen av Kinds härad	19
Lite grynkörvshistoria.....	20
Våra bygdedräkters historia	21
Hembygdskonsulenten.....	21
Hembygden, en kärlekshistoria.....	22
Hänt på bögda	24
Göran Söderström har lämnat oss	27
Nu får soldatladugården nytt liv	28
Läsvärt i korthet	20
Dysken förr	32

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 februari, 25-28 april, 24-30 juni, 24-30 augusti, 26-30 oktober, 24-28 november.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

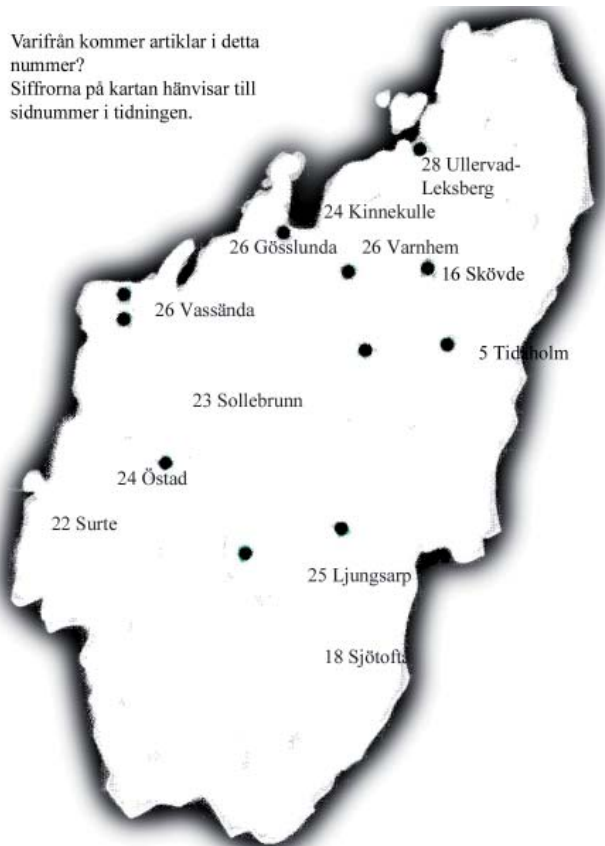
ISSN 0346-4954

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 67
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2012 150:-

Varifrån kommer artiklar i detta
nummer?
Siffrorna på kartan hänvisar till
sidnummer i tidningen.

Nästa nummer av Västgötabygden kommer i vecka 26. Manusstopp har vi den 10 maj.

Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. De flesta texter och bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Vice Ordföranden har ordet

När detta skrivs är våren precis i antågande. Utanför mitt fönster går ett stort antal gäss och betar på en åker där det i höstas skördades korn. Rätt som det är lyfter de under visst skrån, antagligen till bättre betesmarker. Under vintern har här bland annat funnits gott om kajor. De verkar nu ha dragit sig in till staden, som i mitt fall är Falköping. Varje morgon hör jag hackspetten trumma sina karaktäristiska slag mot en björk ute i hagen. Lärkan har hörts och snart är alla de andra vårfåglarna här.

Tranorna har också börjat anlända. De första som kommer lär vara tranor som häckar i området runt Hornborgasjön. Vi har i ganska många år nu haft "häcknings-tranor" häckande i en liten surhåla på grannens mark. De brukar vara ett sällskap på håll när jag på sommaren tar upp den färska potatisen.

Det är ju inte helt ovanligt att vi hembygdsfolk är med i mer än en hembygdsförening. Själv är jag med i några stycken och i stort sett alla ger ut någon form av tidskrift eller årsbok. I min egen hembygdsförening (Gudhemsbygdens) ger vi ut Axet, som förra året blev periodisk tidskrift, och nu kommer ut fyra gånger per år men i lite olika tjocklek. Sammanlagt har vi under senare år lyckats få ihop 192 sidor tack vare textbidrag och uppslag från våra medlemmar.

Jag tror att det har inträffat för oss lite var att vi har betalat in medlemsavgift till ytterligare en och annan hembygdsförening, men sedan aldrig hört något ifrån den. Då brukar det aldrig bli mer än ett års medlemskap. Det är alltså viktigt att på ett eller annat sätt hålla kontakten med medlemmarna. Självklart kan hemsidor och sociala medier också fylla detta behov för våra yngre medlemmar. Än så länge, tror i alla fall jag, att ett medlemsblad i någon form är det som gäller för de flesta medlemmar i en hembygdsförening. Jag minns när Gudhemsbygdens hembygdsförening hade startats 1986, att vi i styrelsen mycket tidigt kom fram till att vi måste hålla kontakt med våra medlemmar, annars har vi dem bara en kortare tid. Vi började med att stencilera ett ganska enkelt medlemsblad, som undan för undan ökade i omfattning. Det finns väldigt mycket att skriva om både vad gäller dåtid och nutid.

Västergötlands hembygdsförbund anordnar sedan

Lars-Erik Kullenwall
vice förbundsordförande

något år tillbaka utbildning för dem som vill komma igång med att ge ut en hembygdsskrift eller kanske utveckla den skrift man redan har. Senast hölls den på Fristads folkhögskola.

I samband med fjolårets höstmöten framkom det med stor tydlighet hur mycket som görs ute i våra hembygdsföreningar, men det gäller att marknadsföra vår verksamhet. I syfte att synliggöra allt som görs i alla föreningar har hembygdsförbundet genomfört projektet Aktiv Hembygd med Eva Löfgren som projektledare. Det framstår utom allt tvivel att behovet av en eller gärna flera personer som hjälper till att utveckla vår verksamhet på olika sätt är stort. I Skånes hembygdsförbund finns det för närvarande sju hembygdskonsulenter anställda. Vårt förbund är större och vi har ingen. Nu försöker styrelsen på olika sätt att få till en bättre ordning.

Lars-Erik Kullenwall

Årets redaktörsdag den 13 oktober

Du som brukar medverka som skribent i Din förenings årsskrifter eller hembygdsböcker bör boka in lördagen den 13 oktober för en kursdag på Fristads Folkhögskola. Vi kommer att prata om vad man bör tänka på, till exempel för vem man skriver. Din förening får en inbjudan i slutet av sommaren.

Tankar i tiden ...

Hur knyter vi ihop vår historia med framtiden? Det är en svår fråga. Jag sitter i studiekommittén i VHF, jag är ordförande i Mark hembygds-krets och ordförande i hembygdsförening- en i Björketorp, Surteby- Kattunga. Det är alltid i dessa sammanhang samma frågeställning som dyker upp: Hur knyter vi de yngre till hembygd rörelsen?

I vår lilla förening har vi försökt med att låta de yngre, som har datakunskaper och de äldre, som kan bygdens historia utantill, arbeta tillsammans med Bygdeband. Ungdomarna är jätteduktiga på att lägga in fotografier, skriva etc. Vilket en del av den äldre generationen tycker är svårt. Det är nu vi måste ta tillvara historien för att bevara den till framtiden. Framtiden=Internet!

Visst är det fantastiskt att kunna sitta i USA och läsa om sina utvandrande förfäder från Sverige, läsa deras historia, se dem på kort och se den lilla stugan de lämnade för att korsa Atlanten och där bygga upp ett nytt liv. Bygdeband är ett värdefullt verktyg för att kunna knyta ihop vår historia och se till att den ej försvinner i framtiden. Kan vi då med detta rekrytera ungdomar till våra föreningar är det ännu bättre.

Före jul har vi i Björketorp alltid en liten julmarknad, traditionen är att årskurs 6 från ortens skola kommer och framför ett luciaprogram. År 2011 kolliderade datum med att musikläraren ej kunde ställa upp denna lördag förmiddag. Hela klassen blev så besvikna att ej få visa upp vad de tränat till. Hembygdsföreningen tog ett telefonsammanträde, ändrade datum för julmarknaden, hela Per Andersgården fylldes av mor och farföräldrar, mamma, pappa, syster och bror plus alla övriga besökare. I föreningens kassa blev det rekord och klassen fick en slant till sin skolresa som ska ske i vår. Knyt skolan till er verksamhet. Mycket viktigt.

Då vet man redan som barn var hembygdsföreningen finns. I tonåren dalar oftast intresset för att sedan i vuxen ålder blåsas i liv igen. Studiebesöket som 7-åring i den lilla röda stugan är jätte viktigt.

Studiekommittén

Studiekommittén har ett aktivt liv. Vi erbjuder många kurser. En lärdom som vi har lärt oss är att lägga dem på rätt tidpunkt, årstid och plats.

Lena Johnsson
Surteby- Kattunga Hembygdsförening

En kurs utannonserades och fick 6 anmälningar, den ställdes in. Nytt datum bestämdes 60 anmälningar kom in. Orsak... årstiden. Första kursdatum var i maj, andra kursdatum var i oktober. Jag tror det finns ett stort intresse, men tiden räcker inte alltid till. Kursutbudet presenteras här i Västgötabygden och i brevutskick till föreningarna.

Om det framförs önskemål om en viss kurs försöker vi tillgodose detta genom att ha kursen på den plats, eller i närheten, som önskemålet framfördes och att deltagare bestämmer tid för kursen.

Alla kurser anordnas tillsammans med Vuxenskolan och Christer Wennerberg, som är spindeln i

nätet. Vi har också startat upp ett samarbete med Fornbyn i Skara och byggnadsvård på Näs.

Det går att engagera människor men det krävs list, tålmod och tid. Ibland känns det kanske också svårt att säga "jag hjälper gärna till".

Min egen erfarenhet säger detta, då jag behöver 45 personer till mat- och serveringstält vid Björketorps marknad varje år. Jag ringer runt till en viss del samma personer år till år, och får kommentaren "jag har väntat på att du ska ringa". Om jag då inte ringer den som var med förra året så kan man ligga lite illa till.

När alla gjort sina pass, då är det glada miner för då har man träffats, pratat och skrattat i två timmar. Nu bär det iväg för alle man att handla korv, chokladbollar, plastpåsar och allt annat som finns på marknaden.

Det går att engagera människor, men det krävs lite list, tid och tålmod, men sedan slipper du göra allt själv.

Markkretsen

Sist men inte minst, ett ord om vår krets. I höst har vi sammanställt en bok om Marks härad "Ortnamn och Sägner i Marks härad" En bok skriven av Hugo Karlsson, Sättila. Boken bygger på hans hembygdsforskning. Boken illustreras av bilder från olika orter i Marks härad. Vi har bevarat en del av Marks häradshistoria för framtiden.

Avslutningsvis hoppas jag att under 2012 ska hembygd rörelsen växa och att vi blir fler medlemmar ute i våra föreningar. Om alla hjälps åt blir det mycket roligare.

Må sågott!
Lena Johnsson

Tidaholm en tidig industriort

Tidaholm har fått sitt namn av ån Tidån, och redan på 1600-talet fanns Tidaholms gård på en holme, en ö i Tidån. År 1799 grundades Tidaholms järnbruk, som sedan blev ursprunget till den tidiga industrialiseringen och till att Tidaholm blev känt som den svenska bilindustrins vagg. Före brukets tid fanns en smedja på ön. Bruket fick en bred och varierad produktion av bland annat jordbruksmaskiner och hästdragna åkdon. Mycket känd blev den legendariska Tidaholmskärran med reglerbara bladfjädrar och hög komfort.

Den man som skulle göra Tidaholm känt hette Hans Henrik von Essen. Han levde mellan åren 1820 och 1894 och tillhörde den kända släkten von Essen på Kav-lås egendom. Denna släkt köpte Kav-lås år 1723, och godset är fortfarande kvar i släktens ägo. Hans Henrik von Essen hade goda kontakter med England och fick impulser därifrån. Han bodde från år 1850 på Tidaholms bruk och hade stora planer. År 1869 grundade han tändsticksbolaget Vulcan. Det sägs, att namnet kommer från en av hans hästar. Bolaget gick mycket bra och lär omkring 1900 ha varit världens största tändsticksfabrik med långt över 1.000 anställda, huvudsakligen kvinnor.

Tändsticksindustrins framväxt

År 1831 uppfanns fosfortändstickor, som kunde tändas mot vilken yta som helst. De blev mycket populära men var alltför lättantändliga och vållade många olyckor. Dessutom var fosfor giftig, och tändsticksarbetarna kunde drabbas av förgiftning. År 1844 fick Gustaf Erik Pasch patent på en ny uppfinning, där han delade på ingredienserna i satsknoppen och placerade fosfor på ett särskilt plån på askens utsida. Så föddes begreppet "Säkerhetständstickor. Tändes endast mot lådans plån". Men fortfarande tillverkades de tidigare fosforstickorna parallellt med säkerhetständstickorna.

Den första tändsticksfabriken grundades i Stockholm, men många fabriker kom till i landet under 1800-talet. Totalt lär det ha funnits över 150 stycken.

Eget bilmärke. Per-Olof Graaf visar stolt upp att Tidaholm har ett eget bilmärke och bilen är tillverkad i Tidaholm.

Det rädde stor konkurrens, och en del av dem försvann snabbt. På 1870-talet förlorade man exportmarknader, och det inträffade också flera allvarliga bränder. En sådan inträffade i Motala, och kvinnliga arbetare flyttades över till fabriken i Tidaholm. Det rädde stor efterfrågan på tändstickor och man arbetade i tolv timmarsskift. De flesta flickorna var i 18-årsåldern, och arbetet var monotont. Den yngsta flickan var 11 år. Man packade fosforstickor i askar, vilket innebar stora brandrisker. Fabriken var inrymd i ett envånings trähus med en enda utgång, där dörrarna öppnades inåt.

Katastrofbrand 1875

Strax efter skiftavlösningen på morgonen råkade en av flickorna få eld i en nyfylld tändsticksask. Enligt reglementet skulle man då doppa den brinnande asken i en vattenfylld tunna, men smärtan blev outhärdlig och hon slängde den ifrån sig. Hela lokalen blev snabbt ett flammande inferno. Fönstren var svåra att öppna, och dörrarna blev blockerade.

Vid branden omkom 44 flickor och kvinnor och 2 avled senare. De jordfästes i en gemensam grav på Tidaholms kyrkogård, och där restes sedan en minnessten. I en rapport konstaterades senare, att "erforderliga försiktighetsåtgärder mot spillande av mänskoliv och mot

Vulcan. I de lokaler som en gång var tändsticksfabriken Vulcan finns idag Tidaholms museum,

eldfara var förbisedda i flera väsentliga fall”.

Vad hände sedan med tändsticksfabriken?

Tändsticksfabriken Swedish Match finns fortfarande kvar i Tidaholm och är den enda i Sverige och i hela norra Europa. Den har ca 250 anställda. Viss tillverkning sker i Vetlanda. Fabriken i Tidaholm producerar varje dag 6 miljoner tändsticksaskar, och årsbehovet i Sverige är 9 miljoner askar, som alltså produceras på en och en halv dag. Tala om exportindustri!

Kreugerkraschen orsakade oro och ekonomisk nedgång. Tidaholms museum inryms i dag i tändsticksfabriken Vulcans gamla mekaniska verkstad. Det var här som tändsticksmaskinerna tillverkades och reparerades. Byggnadens ursprungliga funktion märks fortfarande, bland annat i en genuin industrismedja, som står orörd mitt i museet .

I det tidigare kartongmagasinet för Vulcan står merparten av de bilar från Tidaholms bruk, som ägs av Tidaholms Hembygdsförening.

Tändsticksetiketterna var en viktig del av verksamheten, och en arvtagare finns i dag i fabriken tidigare lokaler i form av en litografisk verkstad. Etiketterna gjordes i Tidaholm, och askarna utnyttjades tidigt för reklam, bland annat av Tidaholms Bruk.

Tidaholms stadsvapen innehåller ett eldsprutande berg, som syftar på tändsticksfabriken Vulcan, två kuggjul samt en ugglan, som ingår i släkten von Essens vapen.

Andra fabriksplaner

Hans Henrik von Essen hade kontakter med engelsmannen James Blackwood, som tecknade andelar i en planerad cellulosafabrik nära Tidaholm år 1873. Det var

då kris inom järnbruken, och denna kris drabbade hårdast järnbruken utanför Bergslagen. Blackwood lär också ha stött anläggandet av en järnväg till Tidaholm. Hans Henrik von Essens maka Ulla von Essen dog år 1874, och han gifte senare om sig med en anförvant till James Blackwood. Ett cellulos- och pappersbruk med namnet Sphinz AB grundades år 1874, och Blackwood blev dess disponent. Företaget gick snabbt omkull och inköptes 1882 av tändsticksbolaget Vulcan. En hotande konkurs kunde avvärjas, men vid von Essens bortgång 1894 värderades hans personliga egendom enligt bouppteckningen bara till något över 4.000 kronor.

Tidaholm blir stad

Tidaholm blev köping år 1895 och fick stadsrättigheter år 1910. Staden har ca 8.500 invånare och är sedan 1871 huvudort i Tidaholms kommun med lite över 12.000 invånare.

Stora delar av dagens gatunät och grunderna till Ringvägen ritades 1924 av Albert Lilienberg. Dagens Tidaholm karakteriseras av egnahemsbebyggelse. Några av de små äldre trähusen finns kvar. Bland större byggnader märks biblioteksbyggnaden från 1897 och stadshuset från 1931, det senare numera stadshotell. Västergötlands Hembygdsförbunds årsstämma söndagen den 13 maj äger rum i dessa lokaler. På Vulcanön i Tidaholm finns Rudebecksgymnasiet tillsammans med Tidaholms museum och en litografisk verkstad. Nedströms Vulcanön ligger Turbinhusön med bland annat konsthall.

Tidaholms museum öppnar efter ombyggnad den 5 maj och har i sommar bland annat en utställning om musikern Eddie Meduza, Errol Leonard Norstedt, som bodde i trakten av Tidaholm under 1960-talet. I museet finns också den gamla lanthandeln i Varola.

Det hus som förut var tändsticksfabrikens kontor inrymmer i dag Grankvists Vinagentur, som bland annat levererar vin till Nobelfesten. Huset är renoverat för över 30 miljoner, och man har försökt att behålla den gamla stilen, när det gäller till exempel färger och tapeter.

Kyrkan av sten med torn och smalare kor byggdes 1840 - 1841. Tidaholms församling bröts ut ur Agnetorps församling 1909.

Marbodal AB, som gör köks-, bad- och inredningsnickerier är en känd industri i Tidaholm. Företaget har ca 600 anställda. Det finns en hel del mindre verkstäder, ofta underleverantörer till bilindustrin.

Tidaholms kriminalvårdsanstalt

I utkanten av Tidaholm byggdes år 1958 Tidaholms kriminalvårdsanstalt, en sluten riksanstalt med säkerhetsklass 1, den högsta säkerhetsklassen. Den har cirka 190 platser och 227 anställda, 67 % män och 33 % kvinnor. Anstalten är i första hand avsedd för intagna som kan arbeta inom industriell verksamhet eller studera. En ny behandlingsavdelning kom till år 1986. Vissa delar av anstalten brann år 1994 i samband med ett upplopp och återuppbyggdes sedan med ett stort aktivitetshus 1996 och verkstadslokaler med plåt- och svetsavdelning. En besöksavdelning stod klar 2004.

Hellidens folkhögskola

Helliden byggdes som en herrgård år 1858 av Hans Henrik von Essen på Hellidsbergets sluttning. Utanför entrén finns namnteckningar av kungarna Oskar II och Gustaf V, som båda besökt Helliden.

Herrgården byggdes om år 1895 av sonen Alfred von Essen och hans hustru Ella Dickson, dotter till köpmannen Robert Dickson. Arkitekt Helgo Zetterwall gjorde ritningarna till den slottsliknande byggnad, som är Helliden i dag. Alfred von Essen hade stora ekonomiska problem, och efter Kreuger-kraschen gjorde han konkurs och dog en tid därefter. Hans hustru friherrinnan Ella Dickson von Essen kunde bo kvar i slottet tack vare sina egna tillgångar, som inte drogs med i konkursen, men slottet började förfalla under hennes sista år. Hon dog 1950. Helliden blev till salu och köptes 1951 av nykterhetsorganisationen Blå Bandet för att användas som folkhögskola. Köpesumman var 80.000 kronor.

År 1952 startade den första vinterkursen med 32 elever. Under åren har skolan och slottet förändrats, moderniserats och byggts om. På slottet finns internat, kontor, restaurang och konferenslokaler. Dock har man försökt bevara den gamla slottsmiljön. Till Helliden hör 80.000 m² mark.

Folkhögskolan har 130 studerande, och det finns 60 internatplatser. Den har allmän kurs och kurser med inriktning mot media och design, grafik, keramik, silversmide, textil och konst samt sommarkurser. Hellidens folkhögskola ger med dessa kurser en bra grund för kommande konstnärlig verksamhet. På Helliden finns också Konstlitografiska museet/Litografiska akademien.

I Tidaholms omgivning

Tidaholms kommun ligger i gränsområdet mellan Västgötaslätten och de kuperade områdena utmed Vättern med Hökensås. Längst i väster ligger platåbergen Varvsberget, Gerumsberget och Plantaberget, där den sedimentära berggrunden givit upphov till en rikhaltig och sällsynt flora.

I Hjortemossen på Gerumsberget i Östra Gerums socken hittades år 1920 vid torvbrytning en mantel, som är det äldsta bevarade klädesplagget i Sverige. Den

var ihopvikt och lagd under tre stenar. Manteln dateras till förromersk järnålder, 360-100 f. Kr. Den är 2 m gånger 2,5 m och vävd i ullgarn i ett smårutigt mönster av kypertkaraktär samt brunfärgad av mossens vatten. Skador på manteln tyder på att den som bar manteln blev ihjälhuggen med dolk eller kniv av flera personer. Originalen finns på Historiska museet i Stockholm, men en kopia finns på Falköpings museum.

I Hömbs socken ligger godset Kavblås, som nämns redan på 1300-talet. Det har satt sin prägel på socknens kulturlandskap och bebyggelseutveckling. Hömbs kyrkby har hört samman med Kavblås sedan 1600-talet. Sockenkyrkan har anor från tidig medeltid. Det var en klungby på 1700-talet, och en rest från den tiden är det så kallade luffarhotellet. Det var byns fattigstuga, men Kavblås ägare lät 1914 inrätta huset till härbärge för luffare, som infördes i en liggare. Under 1930- och 1940-talen kunde det förekomma flera hundra övernattningar per år, och de sista förekom på 1970-talet. Skolan i nyromantisk stil är byggd 1909.

Kyrkogården och bygatan i Hömb kantas av stora lövträd och stenmurar och omges av ett gammalt odlingslandskap med ängar och hagar med en rik flora och fauna.

Kavblås herrgård är från 1775 och blev byggnadsminne 1978. I trädgården finns Kavblås port, äpplet, som har blivit ett av Västergötlands fyra landskapsäpplen.

Suntaks gamla kyrka är en tornlös absidkyrka från 1100-talet och en av Sveriges bäst bevarade romanska kyrkor. Den förvaltas av Vitterhetsakademien. Den ålderdomliga interiören har kalkmålningar från 1400-talet. Utmärkande för Tidaholmsbygden är svårförklarade ortnamn som slutar på -tak, såsom Baltak, Ettak och Suntak.

En plats med anor från medeltiden är Kungslena, som är känt för sin roll i tronstriderna på 1200-talet och slaget vid Lena 1208 som följdes av slaget vid Gestilren 1210. Enligt traditionen byggdes Kungslena kyrka 1228 av Erik läspe och halte till minne av de tidigare nämnda slagen. Takryttarna skall minna om att Birger Jarl med sonen Valdemar och den norske kungen Håkon IV påskdagen 1258 bevistat högmässan i kyrkan.

Kungsgården i Kungslena har under åren 1691 - 1876 tjänat som översteboställe för Skaraborgs regemente. Huvudbyggnaden uppfördes i två etapper 1731 - 1732 och 1766 och är till stora delar uppförd av byggnadsstenar från det närbelägna Lenaborg.

Tidaholmstrakten är en bygd rik på kultur och med vacker natur. Välkomna att ta del av det som Tidaholm har att erbjuda!

Vi ses på stämman!

Text Ann-Britt Boman

Foto Ann-Britt Boman och Per-Olof Graaf

”Tidaholmarn” - ett begrepp i svensk bilhistoria

Tor. En av de första bilarna, byggd troligen 1904, renoverad av Tidaholms Hembygdsförening.

Tidaholms Bruk tillverkade mellan 1903 och 1934 nära 1200 fordon. Enligt vissa uppgifter upphörde tillverkningen redan 1933. Några stycken av dessa fordon ägs och förvaltas av Tidaholms Hembygdsförening, och jag träffar föreningens ordförande Per-Olof Graaf för att få veta mer om föreningens rariteter. Föreningen samarbetar med Tidaholms museum och har i museets byggnader på Vulcanön en verkstadslokal och utställningslokal. Deltagarna i Västergötlands Hembygdsförbunds årsstämma får också tillfälle att se de gamla bilarna och bussen hela dagen.

Biltillverkningens historia

Historien bakom ”Tidaholmsbilen” börjar med Gottfrid och David Lindström, som år 1895 grundade en fabrik i Sandhem, där de tillverkade Kronan cyklar. Gottfrid reste efter några år till USA och studerade biltillverkning inom bilindustrin där. När han kom hem, arbetade han dag och natt för att konstruera ”Tidaholmsbilen”. Det mesta tillverkades på Tidaholms bruk i smedjan och den mekaniska verkstaden. År 1903 var den första bilen färdig. Den kallades Tor I och hade en tvåcylindrig motor med 10 hk. Den såldes till Surte glasbruk och användes för transporter. Nästa bil Tor II byggdes år 1905 med tre växlar framåt och en växel bakåt. Den visades på lantbruksmässan i Skara 1905.

Åren 1907 – 1910 byggdes en serie av typen TB, en kombinerad last- och personbil eller en

öppen buss med 12 hk. Det byggdes också ett fåtal traktorer. Fyra personbilar byggdes 1911 och 1912. En av personbilarna lär ha exporterats till en storhertig i Petersburg i Ryssland. Motorerna var ofta tyska, men en av bilarna, som såldes till Stockholms Södra Spårvägar AB, hade en Bugatti-motor. På 1920-talet började man bygga brandbilar och bussar, och 1928 började man arbeta i två skift på fabriken. År 1930 kunde ingenjören Allan Lindström konstruera treaxlade bussar, och då kunde bussarna byggas större.

Efter Kreuger-kraschen och på grund av ekonomisk nedgång tvingades fabriken stänga i början av 1930-talet. Tidaholms bruk hade heller inte något finansbolag, vilket innebar svårigheter vid försäljning. En åkare som köpte en lastbil

betalade handpenning och sedan resten av summan efter hand. Svårigheter att få in de överenskomna summorna gjorde, att det ibland inte fanns tillräckligt med kapital.

Rekonstruktion av gamla bilar

Efter stängningen av bruket åkte originalritningarna till bilarna ner i källaren. Där återfanns de för mer än 30 år sedan av motorintresserade tidaholmsbor. Några var medlemmar i Tidaholms Hembygdsförening, som hade bildats 1943, och så följde ett mångårigt och mödosamt rekonstruktionsarbete av några av de gamla bilarna. Ove

Brandbil. Bilen är byggd 1928 och ingår i hembygdsföreningens samling.

Bussen mellan Tidaholm och Hjo är klar för avgång.

Foto Jan Nilsson

Forsell och Curt Persson var ett par av dem som var med i början. Nu samlas varje måndag eftermiddag 13-14 motorintresserade män för att renovera och rekonstruera bilar. Ibland har man bara hjulaxlar och delar av chassit att utgå från. Brandbilarna är ofta väl bevarade, därför att de fick stå under tak och sköttes väl. I verkstaden finns nu en gammal brandbil, som man håller på att bygga om till en sopbil efter originalritningar. Per-Olof Graaf har nyligen varit uppe i Vansbro och hämtat en motor som man köpt på en auktion. Ekonomin är alltid en svårighet, eftersom intäkterna inte är stora. Svetsar och andra maskiner har man fått, och allt arbete sker ideellt. I gruppen finns en betydande yrkeskunskap, vilket kan vara naturligt i en gammal industriort.

Tidaholms Hembygdsförening har som logotype det gamla emblemet från Tidaholms Bruk. Det krävdes ansökan och beslut från flera berörda instanser, men det befäster banden med det gamla bruket.

Hembygdsföreningens bilar

Vi går sedan in i utställningshallen med bilar och busar. Den äldsta bilen, Tor III eller Tor IV, är inlånad från ett bilmuseum men har renoverats av hembygdsföreningen i Tidaholm. Den är öppen med ett flak och har två skinklädda säten, karbidlyktor och träekrar på hjulen. Fotstödet är utformat som stödet på den gamla tidaholmskärran.

Strax bredvid står en lastbil från år 1927 som renoverades 1978 - 1986 av Tidaholms Hembygdsförenings bilgrupp. Den är uppbyggd från grunden. Lastbilen har

gått i Hudiksvall. Den har en toppfart på 40 km och motor med 45 hk. Den vann veteranpriset på Elmia i Jönköping på utställningen "Lastbil 92". En glänsande röd brandbil från Umeå har man inte behövt renovera så mycket, utan den har bara blivit uppsad.

Bakom den imponerande brandbilen står en buss från 1925. Den renoverades av bilgruppen 1987 - 1994 och arbetstiden var 3.800 timmar. Man utgick från bevarade hjulaxlar, fjädrar och delar av chassit. Bussen deltog 1995 i det engelska veteranbilsrallyt "The London to Brighton Run". Den vann andra pris i sin klass och utsågs till "Finaste deltagande utländska fordon". En buss av denna typ trafikerade linjen Tidaholm - Hjo mellan åren 1925 och 1935.

En långtradare från 1933 var en av de första svensktillverkade långtradarna med sovhytt. Den hade som alternativ Tidaholm-Hesselmanmotor med 95 hk eller bensinmotor med 100 hk. Lastbilen rekonstruerades efter originalritningar av Tidaholms Hembygdsförenings bilgrupp åren 1995 - 2009.

Tidaholms Hembygdsförening har verkligen tagit vara på sin bygds historia, här i form av bilhistoria. Ofta visar man upp klenoderna, och rallyn av olika slag anordnas. Detta väcker intresse i bygden, och att skapa intresse för kulturarvet är en av hembygdsföreningarnas främsta uppgifter. Väl mött i Tidaholm!

Text Ann-Britt Boman

Foto Per-Olof Graaf

Korparna

en tidsbild om förväntningar och konflikter

Under år 2011 utkom en intressant debutroman, som dessutom belönades med det prestigefyllda August-priset. Författaren heter Tomas Bannerhed, och han växte på 1970-talet upp på en liten gård i Uråsa i södra Småland. I tio år har han kämpat med det rika stoff, som han haft med sig för att tvinga in det i romanform, och han lyckades över förväntan. Själv verkar han överraskad över det varma mottagande som boken fått.

Det gamla bondesamhället finns alltså kvar. Gården skulle gå i arv inom släkten, och jorden fick inte säljas till utomstående i första taget. Det fanns många regler, och marken skulle hembjudas flera gånger före köp. Den som råkade födas på en gård fick med sig förvaltarstanken. Man skulle förvalta det man fått och föra arvet vidare. Ibland var det svårt att lösgöra sig, och kanske är det en av orsakerna bakom de tidigare så vanliga syskonhemmen, då flera syskon blev kvar i barndomshemmet. I Tomas Bannerheds bok finns förfädernas förväntningar, och fadern kan inte tänka sig annat är att sonen ska ta över gården. Han måste lära sig, hur sysslorna ska skötas, och föräldrarna vill ha hans hjälp med potatisupptagning och annat. Han får till och med förtroendet att hjälpa till vid en svår kalvning, och han och fadern lyckas klara kalven, ett ögonblick av fin gemenskap. Men fadern är psykiskt sjuk, och detta kastar en svart skugga över den tolvårige pojken barndom. Otryggheten ger honom besvär i form av sömnlöshet, och han flyr in i sitt fågelintresse. Dessutom är pojken mycket begåvad liksom fadern, och han vill bryta sig ut från byn. Här får boken en dimension som appellerar till många läsare, som känt samma spänning mellan den lilla och den stora världen.

Inom hembygdsrörelsen vill vi bevara kulturarvet och ofta tänker vi då på det gamla bondesamhället. I dag är vi inte så många i Sverige, som har växt upp på en

liten gård med rötter in i naturhushållningens tid. Kunskaperna om den livsstil som hela samhället vilade på i tusentals år håller på att försvinna, så visst är kulturarvet värt att bevara. Men samtidigt är det viktigt att peka på dragkampen mellan bundenheten till gården och känslan av att vilja utnyttja de intellektuella möjligheter man fått. Det är också en dragkamp mellan det kollektiva och det individuella. Gården binder samman generationer, och de som bor där är länkar i en kedja genom århundraden. Ägarna är bara förvaltare, och arvet ska föras vidare. Då betyder individens önskningar ingenting. Gården står för både underkastelse och trygghet. Minnen av förfäderna binder samman och ger en känsla av meningsfullhet och sammanhang. Men gården är en liten värld, och utanför den finns andra möjligheter. Jag vill veta mer, utnyttja min begåvning för att skaffa en utbildning, ta vara på andra möjligheter i livet. Ekonomiskt har det blivit allt svårare att överleva på vad en liten gård kan ge. Det kan vara svårt att känna den konflikten, inte minst mot bakgrunden av outtalade önskningar från den som inte längre orkar sköta de dagliga sysslorna. Förr fanns det hemmadöttrar och hemmasöner som gick in i rollen att uppfylla dessa förväntningar och kände plikt-känslan. Ibland fanns det tragiska undertoner.

Konflikten mellan att förvalta släktgården och att förverkliga sina individuella möjligheter kan säkert belysas på många sätt, och romanen "Korparna" har sin infallsvinkel. Kanske ger den ytterligare inspiration till att berätta en livshistoria. Hembygdsrörelsen arbetar för dokumentation, och den bör omfatta inte bara materiella ting utan också det kollektiva bondesamhällets förväntningar på dess medlemmar. Hur påverkades man av dessa förväntningar? Vad betydde de för människors livshistoria? Kanske väntar fler böcker på att bli skrivna.

Ann-Britt Boman

Smått och gott månad för månad

I skrivandets stund är det 20 grader kallt och naturen är gnistrande vit. Det krävs ett rejält mått av inlevelse för att göra en tre månaders tidsresa. Jag tänker grönt grönt, häggen doftar, solen värmer, göken gal och plötsligt är jag där, mitt i månaden maj!

Maj

Maj har fått sitt namn efter månaden Maius i den romerska

kalendern. Ett äldre svenskt namn är Blomstermånad. Ordstävet "maj våt och kall fyller bondens lador all" betyder att en sådan väderlek hämmar utvecklingen hos de insekter, som är skadliga för grödan. Allt har sin förklaring.

En av våra mest älskade vårblommor är gullvivan. På grund av kronrörets likhet med en gammaldags

hålnyckel fick den på flera europeiska språk ett namn med nyckeltema. Hela blomman påminner om en forntida nyckelknippa. Himmelsnycklar, guldnycklar, majnycklar och Sankte Pers nycklar var vanliga namn förr. Alla knutna till en legend där Sankte Per hade tappat sina nycklar ner på jorden. Han sände en ängel för att hämta dem. Där nycklarna hamnat växte sedan levande guldnycklar upp. Av någon, för mig okänd anledning, har orkidéerna övertagit nyckelnamnen.

Gullvivan (latin *Primula veris*) användes förr som smaksättning i öl och mjöd. Cajsja Warg använde växten som krydda och färgsättning av brännvin. Himmelsnycklar stod det på de apotekskrukor, som de torkade gullviveplantorna förvarades i. Växten har sedan länge använts som läkemedel, i synnerhet den anisdoftande roten. Under första och andra världskriget användes en slemlösande medicin gjord på gullvivans rötter, kallad Verispastiller.

Gullvivan är fridlyst i vissa län, men inte i Västergötland. Här får man plocka en bukett till sig själv, men inte gräva eller dra upp plantan med rötterna.

Maj är också månaden då många kattungar föds. I den ansedda tidskriften *National Geographic* kan man läsa intressanta rön om kattens spinnande, som är smått unikt inom djurvärlden. Vanligtvis tror vi att det är ett uttryck för välbehag och kommunikation, men katten spinner också när den har skadat sig, föder ungar eller är väldigt rädd. Ny forskning tyder på att spinnandet även kan vara en biomekanisk läkningsmekanism. Spinnandet åstadkommer en vibration mellan 25 och 150 Hz och undersökningar visar att frekvenser i detta område befrämjar bentäthet och läkning av muskler – hos både djur och människor. De lågvibrerande frekvenserna har en smärtstillande verkan, gynnar sårhäkning, reducerar svullnad och underlättar andningen. Jämfört med hundar läker kattens skelett betydligt fortare och med färre komplikationer. Eftersom katten har långa perioder av vila och sömn, kan spinnandet också vara ett sätt för den att hålla igång kroppen. Kanske har vi här förklaringen till myten om kattens nio liv – den har helt enkelt en inbyggd förmåga att läka sig själv.

Min rekommendation för maj: plocka en bukett gullvivor och klappa katten.

Kaffestenen på Korsberga.

Juni

Juni har fått sitt namn efter den romerska gudinnan Juno. Det gamla svenska namnet är Sommarmånad.

Midsommarhelgen år 1746 befann sig Carl von Linné i Västergötland och han beskriver firandet så här: ”Midsommarafton kommo vi efter 9 kvarts resa, tillbaka ifrån Läckö till Lidköping, klockan 12 om natten, då vi hela vägen sett ungdomen, i sin ålders midsommar, fägna sig av årets behagligaste tid. Majstänger voro på många ställen upprättade och beklädda med löv och blomster, omkring vilka drängar och pigor, efter sina förfäders urgamla vis, årligen dansade natten för och efter midsommardagen. Detta menlösa nöje nekades fuller dem av själesörjarna; men det hade så rotat sig från hedenhös, att det svårligen kunde tagas bort, och tjänstefolket, som nu gjorde sig ledigt, tyckte med skäl kunna påstå ett par natters ro av sitt årliga arbete.” I dessa tre meningar fick han med det mesta: resvägen, ungdomsnöjet natten lång, dansen, midsommarstångens utseende och kyrkans motstånd mot den urgamla seden.

Min rekommendation för juni: Packa kaffekorgen och njut av grönskan och de ljusa nätterna.

*Ann-Britt Gard-Börjeson
Timmele*

Källor:

Hallbert, Britt-Marie: Årspraktika utgåva 2008
www.sv.wikipedia.org
National Geographic nr 10/2011

När Vångasköten jagades av vargar

Den legendariske Vångasköten, överjägaren Isak Gren i Norra Vånga, lär ha hunnit döda eller fånga 172 vargar under sin livstid. En del sköts förstås, men Gren skall ha varit specialist på att hitta och gräva ut varglyor och på så sätt komma åt ungarna. Och de skulle inte slås ihjäl genast, genom sina skrik lockade de ofta fram modern som kunde skjutas på kuppen.

Denna Isak Grens insats mot vargarna i Västergötland vann gillande på högsta ort, av kungen beviljades han medaljen Illis Quorum i större storlek, fast belöningen lär också ha handlat om hans insatser för biodlare i stor skala.

Vargarna var förstås inte lika tilltalade av Grens jaktmetoder, de som alla föräldrar var rädda om sina ungar. Så kanske bestämde de sig för att ge igen och anföll i flock. Gren var ute i skogen nära Höberg i Vånga och tydligen fick han problem med sitt gevär. Som tur var fanns det en massa drängar ute på timmerhuggning och de hörde rop på hjälp bortifrån skogen. De rusade iväg med yxorna i högsta hugg.

Bara pipan kvar

De kom fram i sista stund till platsen där den vanligen så framgångsrike jägaren fick finna sig i att jagas. Balanserande på en stor sten försökte han med sitt gevär, varav bara pipan återstod, hålla de ivriga vargarna borta. Han hade förmodligen inte lyckats hålla ut så länge till om det inte kommit hjälp. Hans kläder var redan slitna i trasor. Att jagas av vargar kan vara farligt.

Isak föddes 1784 på Lindöna nära Rösjön med omgivande skogs- och mossmarker. Gården lydde under Höberg och när pojken tidigt blev föräldralös anställdes han som betjänt och stalldräng hos godsherrn Leonard

Jagad av vargar. Isak Gren försöker värja sig på en teckning av CT Holmström i Kvänumsbygden 1965.

Helt naturligt

skadas då i ena axeln och bedömdes som oduglig för krigstjänst. Det hindrade inte att det berättas att han tjänstgjorde som kapten i kriget mot Napoleon 1815 och att han fick en fin pension när han avgick. Detta var dessvärre säkert inte sant.

Hejderidare

Istället blir han hejderidare, en beriden skogsvaktare, och överjägare inom ett stort område. Men någon lön fick han inte till en början. Han fick disponera en gård som han skulle sköta vid sidan av jobbet för att inte svälta. Men han hade andra förmåner. Inte minst skottpengarna på olika rovdjur han nedlade. 172 vargar räcker ju en bit, till det kom 806 rävar plus en del lodjur.

Men Gren var god västgöte och månade om inkomsterna. Så det sägs att han aldrig sköt ett rovdjur annat än när pälsen var som finast, och dyrast. Till och med de många tjuvskyttar han grep brukade på olika sätt få bidra till Grens försörjning.

Inte undra på att det vimlar av historier kring honom. Åtskilliga lär rentav vara sanna.

Gyllenhaal. Denne var ju också en mycket framstående insektskännare så bland annat fick pojken lära sig massor av nyttigheter om bin. Duktig var han nog också, och jag kan inte motstå att citera ett par rader ur Gyllenhaals omdöme att Gren ”visat sig på den mest fördelaktiga sida, såsom fullkomligt nykter, vettig och anständig i allt sitt uppträdande.”

Men Isak Gren startade faktiskt som dragon vid Västgöta regemente, och han tvangs rida ut i det fullkomligt meningslösa kriget mot norrmen 1808. Han

Hans Menzing

Hade ett helvete med kyrkorna

Skall sanningen fram hade konstnären Johan Risberg ett helvete med både Kungslena och Forsby kyrkor. Att vara kyrkomålare var inte lätt, att måla himmelriket gick an. Det brukade församlingen gilla. Men att få till ett riktigt helvete var svårt.

Kyrkomålaren Johan Risberg sägs ha fötts i ett vägdike 1713 och dött i ett annat 1779. Däremellan hann han utbilda sig till kyrkomålare och försköna en rad kyrkor i Västergötland. Eftersom han en stor del av livet bodde i Skövde finns både ett porträtt av målaren bevarat liksom skissböcker på museet där. Under sin tid som konstantendent i Skövde kom Maria Campbell i kontakt med dessa minnen och de har fått henne att skriva en bok om konstnärens liv, *Kyrkmålaren*. Det är en romantiserad skildring, men dessemellan ger författarinnan de faktaunderlag som finns om målarens verkliga liv.

Kungslena kyrka saknar dessbättre helvete, det fick Risberg måla över.

Skrämde folk

Mycket av hans konst har gått förlorad under seklerna men i Kungslena och Forsby går det ännu att se delar av den. Det hörde till saken att konsten skulle illustrera Bibelns läror för en församling som oftast inte kunde

Tulpaner älskade Johan Risberg att måla. De här är hämtade ur hans skissbok.

läsa. Så där fanns scener ur Bibeln, men också himmel och helvete. Fast helvetena är borta på båda ställena. I Forsby skall han ha lyckats så bra att församlingsborna inte vågade sig till kyrkan. I Kungslena var det ett par kyrkvårdar som trakasserade honom under hela målningsarbetet, och Risberg tog hämnd genom att stoppa in dem fullt igenkännbara i en helvetesscen. Det uppskattades förstås inte, så den är övermålad.

Boken speglar Risbergs svåra uppväxt och ofta rätt besvärliga liv i 1700-talets Västergötland. Men en tid fick han bra arbeten med hyggligt betalt, även om bönderna ofta var sena med betalningen och förstås alltid prutade.

Förlorade allt

Men i den stora branden i Skövde 1759 förlorade han allt, verktyg, mönsterböcker och annat han behövde för arbetet. Det verkar ha gett honom en knäck som han aldrig repade sig ifrån.

Den välskrivna lilla boken illustreras med bilder ur den skissbok som finns bevarad i Skövde.

Hans Menzing

Boindelningen i Västgöta/Dal

Sen urminnes tider finns spår av en territoriell indelning av Västergötlands och Dalslands områden i enheter, byggda av härader, som kallades "bon", i ental bo. Arrangemangets syfte och motivering torde ha varit att skapa en rättvis fördelning av underhållet för kungastyre och administration. Litteraturen i ämnet har föga att bidra med. Därför får slutsatser dras ur de spår som finns kvar.

Bakgrunden till boindelningen var sannolikt de åtta kända Upsala öd-godsens söder om Väneren: Vad, Ödkull, Gudhem, Vartofta, Long, Skalunda, Ås och Holesjö. Dessa var enligt Otto Sjögrens Sveriges historia 1938 troliga arvegods inom Ynglinga/Skilfingaätten. Denna sagohistoriska ätt är rimligen lokaliserad där deras arvegods var belägna.

De tillskapade bona fick namn efter sin huvudgård i Upsala öd-komplexet: Vads bo, Ödkulls bo, Gudhems bo etc. Med huvudgården som centrum tilldelades boet ett antal härader så att det bildades åtta ungefär ekonomiskt och befolkningsmässigt likvärdiga regioner.

Finansieringen säkrad

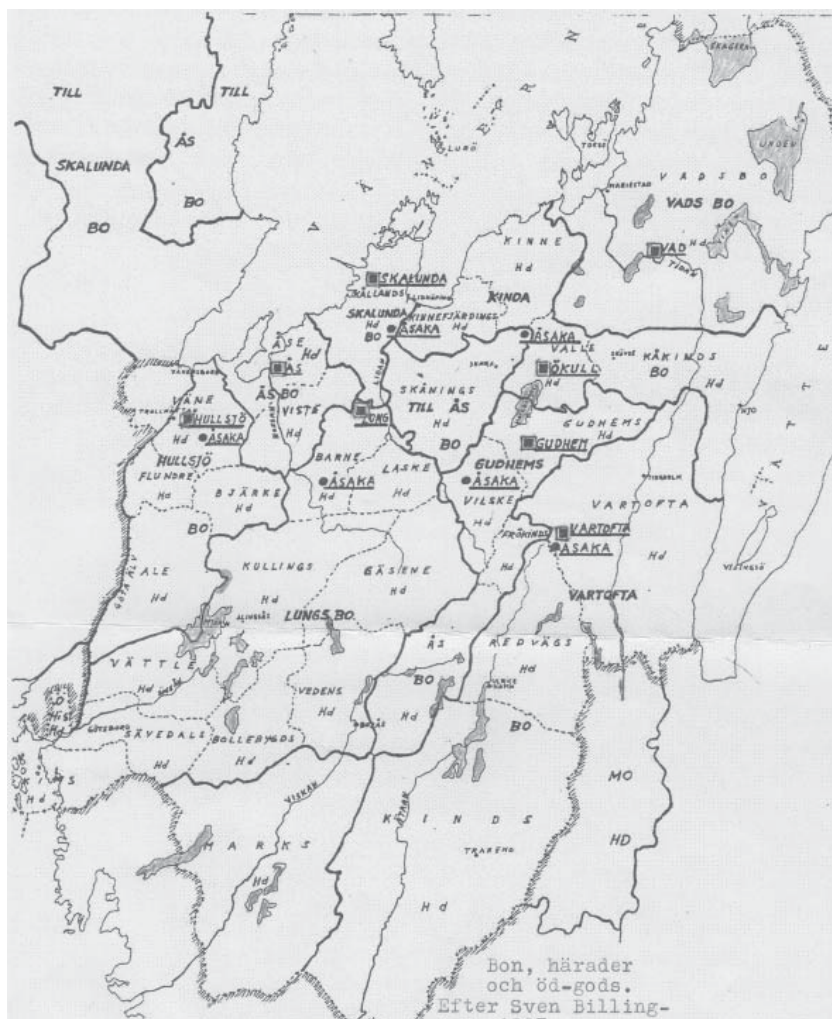
För att denna inbördes jämlikhet och rättvisa skulle uppnås fick några bon en egendomlig form. Ås bo bestod av tre enklaver, Skalunda bo av två. Gudhems bo blev mycket långsmalt. Hullsjö bo verkar stympat, vilket kan vara ett resultat av dansk expansionspolitik.

Den utökade och mera heltäckande boindelningen torde ha orsakats av kristendomsreceptionen, som gjorde att vikingakungarna måste "gå iland" och söka sig säkrare finansiering än den tidigare plundringsekonomin. Lösningen blev "inre tillägnelse", en sorts beskattning av det egna maktområdet, en omfördelning som beskrivs av professor Thomas Lindkvist.

Resultatet blev en helt ny typ av kungadöme som i samverkan med kyrkans enhetliga ideologi och dess organisatoriska och administrativa kunskaper skapade stabil ekonomisk bas för maktutövningen.

Namnen lever än

Det ekonomiska underlaget, de likvärdiga bona, utökades med tiden med nya produktionsenheter, bosgårdar, vilkas

Bon, härader och öd-gods. Efter Sven Billingson 1997. Delvis fyllda fyrkanter markerar Upsala öd-gods.

namn härigenom får sin förklaring. Detta gårdsnamn förekommer ännu såsom bebodd adress enligt Svensk ortförteckning 1956 i 46 av 49 noterade fall. Alla utom tre finns i det boindelta området, varav två i Halland, vilket kan antyda ett försvunnet tionde bo. En finns i Allbo härad, Kronobergs län .

Boindelningen kom med tiden att ersättas av andra organisationsformer som län och fogdar. Bonas funktion glömdes bort. De visar att Västgöta/Dal varit en tidigt organiserad riksdel. Troligen den kärna som kom att växa ut till det rike som på Birger jarls tid blev Sverige. Tyvärr vet vi alltför lite om förhållandena före och kring år 1000. Enligt mästare Adam Bremensis var då danskar och norrman i underläge. Olof Tryggvasson eliminerades och Sven tveskägg fördrevs. Makten låg på västgötasidan av Kattegatt, dit åtminstone norra Halland räknades. Här finns plats för forskning.

Titeln ”uppsalakonung” kom från danskt håll på 1200-talet i samband med en i Halland hopkommen ”notitia”, som avsåg visa att Halland alltid varit danskt. Denna märkliga urkund föreligger i många versioner och föregives handla om en gränsdragning mellan den kung som disponerade Västergötland ca 1050. ”Uppsala-konung” då, det vill säga den kung som disponerade Upsala öd-gods, sägs ha varit Edmund ”Slema”.

En version av ”notitian” togs in som bihang till äldre Västgöotalagen under rubriken Konungabalk! Notitian är historiskt okunnig och ett exempel på 1200-talspropaganda från dansk sida. Källa: Professor Peter Sawyer. Öd och bo är urgamla ekonomiska begrepp för egendom. Öd är numera helt förbleknat men bo lever kvar i till exempel bouppteckning.

Den västgöta-dalska boindelningen var en genial idé. Den gav den tidiga kungamakten en stadigvarande ekonomisk bas. Nya kungar behövde inte komma med nya pålagor. De fick rätta mun efter matsäcken, vilket troligen var tillräckligt, eftersom kungakandidater inte saknades trots att ämbetet var riskabelt.

Olof Skötkonungs omvitnade religiösa intresse hade säkert också en ekonomisk orsak. Både han och kyrkan

var stora vinnare genom att begreppet juridisk person blev etablerat. Kronan och kyrkan blev permanenta egendomsägare, oberoende av de ämbetsinnehavare som kom och gick.

Sammanfattningsvis, det äldsta svenska kungadömet ekonomiska bas var egendomskomplexet Upsala öd. Det låg i Västergötland och hade inget med gamla Upsala att göra. Boindelningen gjorde detta ekonomiska underhållssystem mera rättvist och heltäckande. Med tiden kom det att ersättas av fogdar och län och glömdes bort. Tack vare lagman och andra traditionsbärare kan det återskapas. Det visar att redan för ca 1000 år sedan fanns en hög grad av organisation i området Västgöta/Dal.

Alla kriterier som då konstituerade ett självständigt område, ett ”rike”, var uppfyllda. Likväl har inte våra historiografer velat medge detta. Skälet var väl närmast barnsliga prioritetsintressen.

Att Sverige växt fram i följe med kulturströmmarna, från Europa mot nordöst och inte tvärtom, är väl en självklarhet.

Verner Lindblom

Hallå alla hembygdsföreningar!

En påminnelse om något som du kanske tycker är så tråkigt att tala om men som är så viktigt: försäkringar! Många föreningar har värdefulla hembygdsgårdar och inventarier. En förhoppning är naturligtvis att man slipper skador på det man med ömhet vårdar. Dock vet vi ju att det trots allt händer saker som man inte rår över: bränder, vattenskadorna, inbrott och annat. Det är därför viktigt att ha försäkringar och att ha rätt försäkringar. I medlemsavgiften till förbundet ingår en grundförsäkring. Därefter får man själv se över vad man ytterligare behöver ha. Kontrollera därför vad ni har för försäkringar, om de täcker behoven, att byggnaderna är rätt försäkrade och så vidare. Plocka fram era försäkringsbrev. Kanske har det kommit till någon byggnad som inte finns med i försäkringen. Är ni osäkra på vad som krävs ur försäkringssynpunkt så tag reda på detta. Ni är alltid välkomna med frågor.

Viktigt är också att se över byggnader med mera för att på så sätt undvika skador. Kontrollera el, vatten och avlopp med mera. Kontrollera också låsen på byggnaderna. Gör det så svårt som möjligt för tjuven. För det allra bästa är naturligtvis att slippa skador.

Ha heller inte för värdefulla saker i hembygdsgårdarna när de står utan tillsyn. Förvara de värdefullaste föremålen på annat sätt och plocka fram dem då ni exempelvis skall ha en hembygdsdag och gärna vill visa alla intressanta föremål.

Kort sagt: gör vad ni kan för att undvika skador men se till att vara rätt försäkrade om ni ändå råkar ut för någon skada!

*Berit Stockvik Lundin
och Göte Öberg
försäkringsansvarig*

Hemsidan fräschas upp

Från och med den 1 maj får hembygdsförbundets hemsida ett annorlunda utseende. Som vanligt går Du in på www.hembygd.se om Du vill kolla Sveriges Hembygdsförbunds hemsida. Vill Du kolla vår egen hemsida skriver Du www.hembygd.se/vastergotland. Här finns mycket intressant.

Profilen Björn Lippold malajen som blev militär expert

Jag tror inte det är så många av läsarna som Björn Lippold är helt okänd för. Många har säkert hört honom berätta om den indelte soldatens liv och villkor, fått veta det mesta om den okände "knektens" historier. Därför har denna artikel kommit till om en äkta Västgöta-profil som är noga med att behålla sin dialekt i det mesta han säger. Björn växte upp i Lundsbrunn men bodde i unga år också hos sin morfar och mormor i Ingelsby utanför Tibro. Redan då fångades han av vad de äldre människorna hade att berätta. Under vårt samtal är det just detta som är den röda tråden, det är det muntliga ordet och berättandet mellan människor som gav Björn sitt stora intresse, hembygden och det centrala i den, knektarnas liv. Knektarna var beresta, de hade i många fall varit långt ute i Europa, de var läskunniga mm. mm. De fick ofta bli lärare och annat "fint" efter knektaåren.

En speciell person som nämns är då Björn och hans morföräldrar hälsar på mormors far, Ture Ferdinand Stackell, född 1879. Där fick han som liten parvel sitta i den gamle mannens knä, med en av hans stora väderbitna händer på axeln och höra hur han berättade om sin barndom och sitt liv i en tid som då inte många hade minnen kvar av. "Du skulle hört en berätta å ente minst hur han lokta, då glömmet jag allri".

Samtalet förflyttas raskt framåt i tiden när jag frågar, hur har din militära bana sett ut eftersom du har kunskap om hela Sveriges försvarsväsende sedan århundraden och speciellt indelningsverket? En kort paus och med ett leende, jag har aldrig haft en militär grad, jag gjorde rekryten som handräkningsvärnpliktig vid S2 i Karlsborg och med stolthet bär jag titeln malaj. Det var inte så väldigt intressanta sysslor men vid tillfälle med en grusgångsskötsel på kaserngården kom överste Ingemar Bratt gående och mer eller mindre kommenderar Björn till att infinna sig på Fästningsmuseet dagen efter. Under fanjunkare Arne Pohls överinseende fick Björn tillfälle att resten av rekryttiden syssla med det som var intressant

Björn Lippold. Bakom sig på fotot har sin mormors far, Ture Ferdinand Stackell.

Profilen

och som på så sätt blev lärospånen inom museivärlden.

Efter rekryten hade Björn ett antal skiftande arbeten men han etablerade sig som fotograf, först hos Berntssons foto i Skövde,

tidningen Skövde Nyheter och som sjukhusfotograf på Kärnslukhuset i Skövde. Under åren fanns dock ett stort intresse kvar kring hembygden och knektarnas liv.

År 1983 förändrades vardagen för Björn. Länsbibliotekarie Arne Sträng vid Stifts- och landsbiblioteket i Skara startade ett projekt med uppgift att forska kring de indelte soldattorpen- och knektarna. Björn fick jobbet som gavs en tidsram på sex månader. Vid en genomgång var det 2549 torp i Skaraborg med uppskattningsvis ca 35- 40000 knektar, det vill säga enbart meniga som var ursprungsuppdraget. Det tillkom sedan officerare och annan personal så bortom 50000 personer fanns att forska kring. De 6 månaderna är inte tillända ännu eftersom beslut togs 1988 att det av Björn uppstartade soldatregistret för Skaraborg skulle vara mall för hela Sverige. Det finns idag drygt 20 register där Björn sitter som spindeln i nätet för både Skaraborgs och det sammanhållande Centrala soldatregistret. Under åren har dock huvudansvaret och därmed arbetsgivare skiftat ett antal gånger. I följd Skara kommun, Skövde Garnison, Regementsmuseet i Skövde till nuvarande Skövde kom-

Björns medalj. Den är i guld med kung Carl XVI Gustafs bild på, utdelad på Nordiska museet hösten 2010.

mun. Ett flertal andra uppgifter har han också hunnit avverka i sitt arbete inom museiområdet. På fritiden har hela tiden ett starkt fritidsintresse odlats där Björn också bland annat var med och startade släktforskarföreningarna i Skövde, Töreboda, Mariestad, Karlsborg med flera orter. Sextio- sju föreläsningar på museet och bland föreningar i större delen av södra Sverige är också en fritidssysselsättning för honom.

Att hans gärning varit uppskattad vittnar inte minst hans 8 diplom som hänger ovanför bokhyllan på arbetsplatsen vid garnisonsmuseet. Lite lågmält talar han om att det finns nog en 5-6 stycken ytterligare. I samma

mening nästan i samma andetag berättar han med stolthet i rösten, jag har en sak som är ännu finare. Vi går ut i museilokalerna, i en monter pekar han på en medalj. Den är min, i guld med kung Carl XVI Gustafs bild på, den utdelades på Nordiska museet hösten 2010.

Av eget intresse fick jag fram nedanstående efter intervjun och kan samtidigt passa på att tycka att det inte var dåligt gjort av S2-malajen, tur att han krattade grusgången den dagen 1965 då översten passerade, knektarna hade kanske annars förblivit okända:

Medaljer för hembygdsvårdande gärning

Medaljen för hembygdsvårdande gärning delas ut till inom kulturminnesvården förtjänta personer av Nordiska museet. Medaljen har delats ut till landsantikvarier och till hembygdsvårdare, meddelare etc. Kan gälla personer som inom forskning eller dylikt nedlagt speciella förtjänster.

I år (2010) är medaljen utdelad till Sigfrids Leif Mörkfors, Venjan/Malung/Järfälla och Björn Lippold, Skövde.

Björn Lippold, Skövde, tilldelas medaljen för hembygdsvårdande gärning för hans arbete med Centrala soldatregistret, som är en systematisering och sammanställning av olika register över indelta soldater inom det yngre indelningsverket. Verksamheten omfattar idag en databas på 22 register med uppgifter om närmare 340 000 soldater. Databasen, som är tillgänglig på internet, är en betydande kulturinsats inte minst för släktforskningen.

Björn berättar nu också lite i förbifarten om museets ovissa framtid. 31/12 i år ska allt material på garnisonsmuseet vara borta. Under slutet av året ska föremålen plockas ner och förrådsställas i tomma lokaler vid Axevalla hed förutom en mindre utställning som ska vara kvar så länge som möjligt. En mindre yta har avdelats på Skövde stadsmuseum för ett mindre antal föremål. Under vandringen poängterar Björn noga på dialekt, ”veckan tur att då vart så många fina pöjka å töser som jålpt me mä då här. Å vecken tur en har hat å fått höra di gamle berätta om ti som har vart å som allri kommer tebakars, då e ja stolt över å ha kånnat berätta um”.

Sist men inte minst ska nämnas att Björn har skrivit fyra böcker under åren 1988 till 2009: Knektaliv, Karlsborgsliv, Knekten i helg och söcken samt Soldatliv. Några är numera svåra att få fatt i medan några fortfarande finns i bokhandeln.

Jan-Olof Berglund

Har Du något tips?

Har Du någon bekant som Du skulle vilja se som vår Profil? Tipsa oss gärna. Det kan vara någon som vi i redaktionskommittén inte känner till.

Pettersson skrev rar bok om Kind

Säll är den boksamlare som är ägare till ett exemplar av Beskrifning öfver Kinds härad av Magnus Pettersson. Inte nödvändigtvis för att bokens innehåll är så märkvärdig utan för att den är så sällsynt, trots att den kom ut i tre upplagor, 1881, 1896 och 1900. Den första upplagan, tryckt i Varberg 1881, är så ovanlig att den nästan inte finns. I katalogen för en bokauktion med Föreningen för Västgötlitteratur våren 2010 fanns den dock med anmärkningen: ”En av västgötlitteraturens allra mest sällsynta böcker finns med på auktionen. Det är Magnus Petterssons beskrivning över Kind, originalupplagan från 1881. Ett något vattenskadat exemplar. Men, hur många har överhuvudtaget sett denna bok?”

Författaren till denna eftertraktade bok, Magnus Pettersson, är mest känd i Kind med omnejd som folkskollärare i Ambjörnarp och Sjötofta i Tranemo kommun, nära gränsen mellan Västergötland och Småland. Sten Strömquist, legendarisk cykelhandlare med mera i Ambjörnarp, var en stor beundrare av denne mångsidigt begåvade lärare, som trots en fattig barndom lyckades skaffa sig utbildning och verka i sitt yrke i 32 år. Strömquist skrev flera artiklar om honom, liksom hembygdsforskaren Stig Sverneskog. Själv skrev Pettersson en liten självbiografi, Lifvets skola. Minnen och anteckningar från flydda dagar.

Flitig mångsysslare

Magnus Pettersson föddes 1834 i Sävshult i Sjötofta som åttonde barnet av nio. Föräldrarna ägde gården, men av olyckliga omständigheter gick det så illa att den måste säljas. De behöll ett litet ställe, Strömsdal, där de försörjde sig med att stampa vadmal. Av sin mor lärde sig Magnus att läsa och skriva. Efter en kort men framgångsrik tid i folkskolan började han som biträde åt en gårdfarihandlare och kom sedan att syssla med gårdfarihandel i Skåne, fast besluten att spara ihop så mycket pengar att han

Magnus Pettersson

kunde utbilda sig till lärare vid seminariet i Lund. Efter sex år hade han fått ihop nästan 1000 kronor. Redan innan han hade avslutat sin utbildning fick han förfrågan om han ville bli lärare i den ambulerande folkskolan i sin hembygd, Ambjörnarp och Sjötofta, en tjänst som han tillträdde 1862. Mottagandet blev väl inte som han tänkt sig.

”Skolhuset i A. bestod, utom skolsal af ett större rum, utgörande s.k. sockenstuga och där bakom ett mindre rum och ett kök. Dessa sistnämnda, som skulle utgöra lärarebostad, var nu intaget af en soldatänka, som förut bott i en gafvelkammare på undre botten i skolhuset. Då jag med min skjuts och midt bohag kom dit som nämndt den 31 Januari (det var sent en lördagsafton), så måste jag med skjutsbondens hjälp bära upp mina saker på

det nämnda gafvelrummet, men det var mycket kallt och då jag frågade ofvannämnda gumma hvar skolhusvedboden fanns, sade hon: ”Det står nedanför på mossen”. Jag gick då dit, men det s.k. vedskjulet var till hälften kullfallet och där fanns inte ett enda vedträd. Jag såg då en annan vedbod bakom sockenstallet och där var rikligt med ved, men soldatänkan svarade, då jag sade där är rikligt med ved, ”ja, den skall jag ha att elda för kyrkefolket i sockenstugorummen”, där var nämligen utom det förstnämnda ett rum för fruntimmer vid deras kyrkobesök och det rummet låg öfver skolsalen.” (Lifvets skola, s 34-35)

Dagen därpå skrev han gråtande på sin kalla otrivsamma kammare en kungörelse om att skolan skulle börja den 2 februari.

Det visade sig att det fanns 323 skolpliktiga barn sammanlagt i de båda församlingar som han skulle undervisa på fyra olika platser. Alla dök tydligen inte upp, för efter de första 22 veckorna kunde han räkna ihop att han undervisat sammanlagt 200 barn. Då kunde han gå

Magnus Petterssons stuga.

till skolkassören och få ut sin första lön, 50 kr för var socken. Han fick alltså betalt i efterhand. När året var slut kunde han ta ut resten av de 294 kr som var hans årslön. Det tog elva år innan Ambjörnarp blev eget skoldistrikt och han slapp ambulera.

Samlade läkande örter

Trots en påfrestande lärartjänst hann Magnus Pettersson med mycket mer i livet. Redan som barn hade han lärt sig att gravera sigill. Han förfärdigade också gravbrev. Sommarloven ägnade han mycket åt resor och kurser. Han var flitig deltagare i olika skolmöten. Han var mycket botaniskt intresserad och samlade medicinska örter åt provinsialläkaren. Som skribent författade han bland annat artiklar i olika ämnen, främst skolfrågor. Han höll tal på begravingar. Några finns samlade i ett litet häfte *Tal vid åtskilliga begrafningar hållna i sorgehusen*, tryckt i Borås 1908. Han var initiativtagare till och lokalt ansvarig för ombyggnaden av vägen Ambjörnarp - Svenljunga och fick sköta hela skriftväxlingen med olika myndigheter. Kanske är det därför som Kongl. väg- och vattenbyggnadsstyrelsens bibliotek ägt ett exemplar av

andra upplagan av hans häradsbeskrivning. Deras etikett finns prydligt inklistrad på insidan av främre pärmen på en bok hos en stolt samlare.

1867 gifte han sig men drabbades av en stor förlust när hustrun dog i barnsäng redan året därpå. Hans andra hustru var syster till den avlidna. Genom systrarna kom han att bli hälftenägare av deras föräldragård Hallabo i Ambjörnarp, men han var inte intresserad av jordbruk utan skaffade arrendator.

Magnus Pettersson avled 1915. I Ambjörnarp finns en sten som han lär ha tagit initiativ till själv, med årtalen 1834 (födelseår), 1862 och 1894 (första och sista skolåret) samt 1915 (dödsåret).

Både människor och böcker har sina historier. Den som råkar äga ett exemplar av *Beskrifning öfver Kinds härad* må ta väl var på det eller tänka sig för vid en försäljning. Den som nu önskar bli ägare till första upplagan får räkna med att punga ut med ett antal tusenlappar, senaste kända notering är drygt 4000 kr. Sen kan vederbörande, liksom en tidigare storsamlare, med andakt försiktigt skriva med blyerts: "Denna originalupplaga hör till de raraste av rara Västgötaböcker". Undrar vad Magnus Pettersson skulle ha tyckt om det?

Text Ulla Hökås

Foto Borås Museums arkiv

Källor:

Dan Korn, *Västgötaböcker. En resonerande bibliografi över västgötalitteraturen*. 2002.

Magnus Pettersson, *Lifvets skola. Minnen och anteckningar från flydda dagar*. 1912.

Sten Strömqvist, *Magnus Pettersson i Ambjörnarp – ett livsöde*. Fässingen. 1994.

Stig Sverneskog, *Magnus Pettersson. Ambjörnarp torp & hembygdsbok*. 1983.

www.ambjornarp.se

www.tranemo.nu

Första skildringen av Kinds härad

Låt oss granska den åtråvärda *Beskrifning öfver Kinds härad*. Första upplagan, som omfattar knappt hundra sidor, tillkom på initiativ av en redaktör J P Nyberg på tidningen *Vestkusten* i Varberg. Han bad Pettersson att skriva något för tidningen om hur det var i Kind och texten kom sedan att utökas tills den omfattade första upplagan av denna bok. Det är den första beskrivningen av Kinds härad och som sådan naturligtvis av intresse även innehållsmässigt. Men Pettersson uppdaterade och utökade innehållet något inför andra upplagan, medan han i den tredje endast justerade aktuella uppgifter.

Därför har kanske de senare upplagorna mest att säga en faktaintresserad läsare.

Bokens innehåll följer det traditionella upplägget för en häradsbeskrivning. Först en allmän översikt om geografi, flora och fauna. Därefter kommer allmänna vägar, näringar och ett kapitel om folket i Kind. När första upplagan kom ut fanns ännu ingen riktig järnväg i häradet, men Pettersson räknar med att tiden snart är inne för att Kind ska komma i "beröring med landets pulsådor genom en verklig jernvägsgren". Inte minst skulle skogsnäringen ha nytta av en sådan förbindelse.

En del skogsägare förstår nu inte värdet av sin skog utan säljer stora bestånd för en spottstyver, men ”de, som mera sparat sin skog, hafva ett räntebärande kapital för framtiden. Kommer en jernväg att genomstryka Kind, som man har all anledning att hoppas, så kunde inte litet skogsalster i förädlad skick afyttras, likaså bjelkar, timmerplank och bräder m.m. samt beck och tjära...”

Jordbruket har emellertid utvecklats på senare år, så att man numera slipper köpa spannmål, boskapen har blivit frodigare och ger mer mjölk och smör som bönderna kan sälja till högre pris. Åkerjorden har på sina håll fördubblats. Men det finns fortfarande konservativa bönder som håller fast vid gammalt brukningssätt med sämre avkastning som följd. Om gårdfarihandeln konstaterar författaren nyktert att kindborna numera har ”lagt gårdfarihandeln på dödsbädden, hvilket ingalunda är att beklaga. Väl finnes en och annan förmögen man, som varit gårdfarihandlande, men han medgifver gärna sjelf, att hans burgenhet haft andra orsaker än sjelfva gårdfarihandeln”.

Kindborna är av utseendet att döma av gammalt götiskt ursprung, skriver Pettersson. ”Få ansigten påminna om Sveriges första bebyggare Finnarne eller Lapparne.” Källan till dessa påståenden framgår inte och i de senare upplagorna formulerar han sig annorlunda. Han gläder sig åt att folkskolorna besöks mer och mer vilket har

lett till ett växande kunskapsbegär. På vissa håll har man inrättat sockenbibliotek så att det finns böcker att läsa. Självlade Pettersson grunden till ett sådant i Am-björnarps med egna pengar. Men ännu finns det många vidskepliga människor, konstaterar han, särskilt bland ”den lägre befolkningen, lika som dimman ännu står i dalarne, långt efter det solen gått upp”.

Därefter följer beskrivning av Kinds olika pastorat och socknar på ca 50 sidor, en tabell över taxering samt avlöning till präster, klockare och folkskollärare i de olika socknarna i häradet. Självlade han numera, 1881, 600 kr i lön, vilket var den vanligaste lönen. (Tabellen saknas i del två och tre.) Boken avslutas med en översikt över häradets alla kända kyrkoherdar och komministrar samt namnen på kyrkans och skolans lägre tjänstemän som varit anställda i Kind. I de senare upplagorna finns flera tillägg bl.a. om kyrkoherde Rosenius i Sexdrega och om Hushållningssällskapet samt barnuppfostran. Där skriver Pettersson också att boken borde vara passande läsning för barnen i folkskolan, för att de ska lära känna sin födelsebygd. Han gav därför boken till många av sina elever. Han till och med skickade den till tidigare elever som emigrerat. Han lär ha haft runt 600 föte detta elever i Amerika.

Ulla Hökås

Lite grynkörvshistoria

Från Birgit Carlsson i Istorps får jag då och då ett mail. I början av februari kom ett mail som jag gör ett litet klipp ur.

En helt annansak. Varför har man lagt korngryn i korven uppe i Västergötland? Där var väl tillräckligt rika bygder för att ha kött och fläsk i korven utan att dryga ut smeten med korngryn! Korn förknippar jag med Norrland och då med tunnbröd, palt och gröt (en daglig förbrukningsvara tidigare i de bygder där inte våra sydsvenska brödsädsarter mognade). Har du någon förklaring till detta fenomen eller kan du efterlysa en förklaring i Västgötabygden? Så långt Birgit.

Undersökande journalistik

Jag skickade Birgits fråga vidare till Inger Widhja på Västergötlands museum i Skara, hon brukar veta det mesta. Efter ett par dagar kom det ett svar.

Jag har som källor det kära folkminnesarkivet och Svensk Allmogekost som skrevs av Nils Keyland. Den gavs ut första gången strax efter första världskriget. Den är en guldgruva! Där finns exempel från landskap/

län på allt vad vi odlade och åt, hur vi förädlade och konserverade och vilka redskap vi använde oss av etc.

Där kan vi läsa på sidan 102 att omkring år 1860 odlades korn i Skaraborgs län endast till 3 å 4% av all sädesodling. I Väne härad odlades "korn knappt till husbehov". Märk väl att han också skriver att i Malmöhus län hade kornet fram till 1850-talet varit det mest odlade sädeslaget. På 1870-talet hade detta fått ge vika för havren! I Skaraborgs län var förhållandet 1845 70% havre och rågen endast 20%. Blandsäd förekom också. Keyland hämtade till största delen sina uppgifter från topografiska och statliga uppgifter. I folkminnena kan man läsa att det bara var Körkehärn å Gästskivarn i sockna sum hade rå mä vetebrö. Men, det var inte till bröd vi odlade korn; det var till gryn, djurfoder och framförallt till öl. Det är där grynkorven och korngrynsvällingen kommer in. Dessa maträtter var mättande och uppskattade maträtter. Hoppas jag gett ett någorlunda matnyttigt svar avslutar Inger sitt svar.

Leif Brunnegård

Våra byggedräkters historia

I Västra Götaland finns, sen några år, ett dräktråd, där vi försöker samla in kunskaper om folkdräkter och upplysningar om de byggedräkter som vuxit fram under 1900-talet.

Hemslöjdskonsulenterna håller i trådarna och vill dokumentera historien om hur dräkterna växt fram. Ulla Centergran är kunnig och är med i dräktrådet, hon har skrivit flera böcker i ämnet.

Vid sista sammanträdet framfördes önskemål om en studieplan, som skulle kunna användas lokalt och göra det lättare att utföra en dokumentation. Svenska Folkdansringens Dräkt och slöjdsektion har ett "Förslag till arbetsplan för studiecirkel i dokumentation av byggedräkter", som hjälper till med vad man bör tänka på när man organiserar arbetsgrupper.

Några viktiga frågeställningar kan vara: Vilka personer jobbade fram dräkten? Vilka har ansvaret nu? Beskriv dräkstens tillkomst och eventuella förändringar. Vilka originalplagg fanns och var finns de idag? Berätta om invigning och användning av dräkten. Finns det någon äldre dokumentation och var förvaras den nu? Vad kan vi göra för att trygga denna byggedräkts framtid?

Vi önskar att det bildas studiecirkel som söker att

Folkdräkter. Bilden är tagen av Sam Alteryd på Husabydagen 2011.

beskriva bygdens historia då bland annat kvinnornas arbete blir nedtecknad.

Eva Jonsdotter Sundberg

Adress till Svenska Folkdansringens Dräkt- och slöjdsektion. E-post: ulla.centergran@comhem.se
Telefon 031-525 171 eller 070-33 44 774

Hembygdskonsulenten en spindel i nätet för hembygdsföreningarna

Att träffa ett gäng hembygdskonsulenter är som att gå på derbymatch. Vilken energi, vilken kraft! Detta är människor som är vana att hålla många bollar i luften. "Bil med fyrhjulsdraft är också ett plus", säger en av dem och skrattar. De har alla erfarenhet av möten bortom vägs ände, för det är ju där de ofta ligger, dagsverkstorpen och slätterängarna som hembygdsföreningarna förvaltar.

Ett stöd till föreningar och förbundsstyrelse

Den viktigaste uppgiften för en konsulent är att fungera som spindel i nätet, stödja föreningarna och förbundsstyrelsen i deras verksamhet, bevaka deras intressen, vilka bidrag som finns att söka, vilka projekt museerna har på gång och att förmedla råd och kontakter. Hembygdskonsulenterna anordnar kurser och studiecirkel i samverkan med studieförbund och museer. De är sekreterare vid

Bilden till höger.

Vackra linhäcklor, men hur presenterar man dem för unga människor? Att fungera som bollplank och ge goda råd är uppgifter för en hembygdskonsulent.

förbundets styrelsemöten, bistår i föreningskretsarnas möten och i att arrangera årsstämman. Flertalet är dessutom redaktörer för förbundets tidsskrift, årsbok och inte minst hemsida. Ingen dag är den andra lik!

I hembygdsrörelsen finns 13 hembygdskonsulenter. De flesta av dem är anställda av respektive hembygdsförbund, som i sin tur får anslag till tjänsten via landstinget eller regionen. Många har sin arbetsplats på ett museum.

Från virtuella rundvandringar till SillHelg

Utöver alla löpande arbetsuppgifter är hembygdskonsulenterna ofta samordnare för projekt som pågår i föreningarna. I Skåne arbetar de bland annat med ”Teknikhistorisk safari” som är tänkt att utveckla de industrihistoriska anläggningarna som besöksmål. Ett annat projekt är ”Visualisering inom kulturarvsområdet” där kulturhistoriska miljöer visas med hjälp av digitala verktyg. Nuförtiden kan man ju faktiskt gå på rundvandring i byggnader som inte längre finns, allt med hjälp av datorerna.

I Bohuslän är konsumenten bland annat med och arrangerar SillHelgen, ett samarbete mellan hembygdsföreningarna och turismnäringsen som innebär att man under en sommarhelg varje år ordnar aktiviteter med sill som tema. Ett annat projekt handlar om muntlig berättarkonst, med kurser och studiecirklar, berättarkaféer

och föreläsningar. Ett sista exempel är utställningen ”Utgångspunkten” som finns både på nätet (www.utgangspunkten.se) och på Bohusläns museum, där hembygdsföreningarna disponerar en särskild plats för presentation av sin aktuella verksamhet.

En hembygdskonsulent för Västergötland

Idag finansierar Västra Götalandsregionen en konsulenttjänst i Bohuslän. I regionen finns därtill sex hemslöjds-konsulenter, som ibland samverkar med hembygdsrörelsen, och två så kallade industriarvsutvecklare som jobbar med arbetslivsmuseerna. I några kommuner finns också en kontaktperson för hembygdsföreningarna, och på museerna engageras antikvarierna när hembygdsgrändarna ska restaureras. Med andra ord finns råd och hjälp att få, men det saknas samordning.

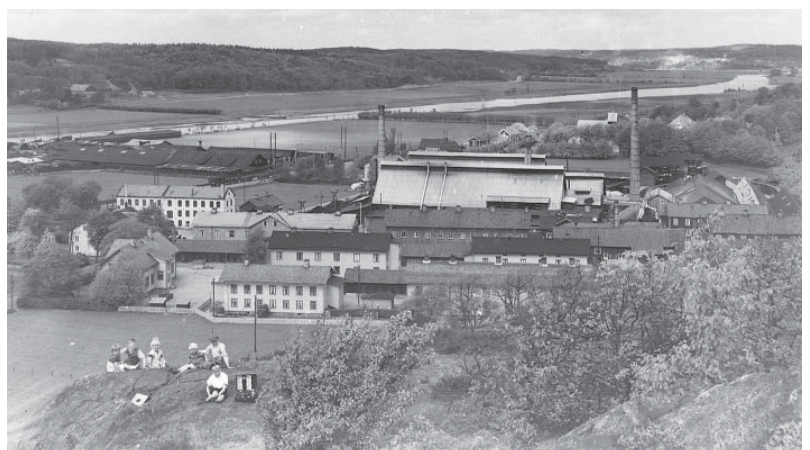
Västergötlands Hembygdsförbund är Sveriges största. Räknar vi antalet ideella arbetstimmar som föreningarna lägger ner på att ta hand om kulturarvet kommer vi upp i sexsiffriga eller till och med sju-siffriga tal. Visst vore det bra om det fanns en särskild person att vända sig till också i Västergötland, någon som har tid att stötta, tipsa och hålla i det praktiska när orken tryter?

*Eva Löfgren,
ansvarig för projektet ”Aktiv hembygd”*

Hembygden en kärlekshistoria

Är du surtebo?, frågade jag den gamla kvinnan. ”Nej, inte jag!”, svarade hon med eftertryck och slog med händerna i luften som om hon ville värja sig. ”Nej, jag är inflyttad. Vi var många som kom precis innan kriget. Man var ung, bruket hade jobb och jag var några år på konditoriet innan jag började inne i stån.”

Jag räknade i huvudet och kom snabbt fram till att den gamla hade bott på orten i över 60 år! ”Men vad är du då?”, undrade jag lite upprörd. ”Jag är årnäsbo! Det är vi och finnarna, ja, och så jugoslaverna. Det finns några värmlänningar också. Vi är många som inte är surtebor i Surte ska du veta. Men det är bra att bo här, svarade hon glatt. Det som var självklart för henne var svårt för mig att förstå. Hur hängde det ihop det där med tid och plats och att höra hemma? Att leva på en plats nästan hela livet spelade tydligen liten roll. Den gamla kvinnan kände ju Surte som sin egen ficka och kunde namnen på alla som

Grammofonen är med! Här spisas musik med utsikt över Surte samhälle och glasbruk. Tiden är sannolikt 1930-talet. Foto ur PG Kihls samlingar.

gick förbi köksfönstret, deras barn och föräldrar också. Ändå var det en annan plats hon tyckte att hon hörde ihop med, och jag fick dessutom en känsla av att det var väldigt viktigt.

Men var det verkligen sin hembygd hon talade om,

eller var det av rädsla för de gamla surtesläktena som hon inte vågade kalla sig surtebo? Fanns det rentav något med orten som hon inte tyckte om, var det därför hon inte ville kalla sig surtebo? Nej, jag tror verkligen att hon gillade sitt Surte, men Årnäs var hennes hembygd. Hembygd i ordets finaste bemärkelse, som platsen där varje grop och rot är inpräntade i fötterna, där man vet hur vattnet smakar, var grodorna lägger sina yngel och var solen blir som varmast i april, platsen där man vet precis var man befinner sig på jorden. Jag har också en sådan plats och varje gång jag hamnar på ett nytt ställe som på minsta vis påminner om min hembygd känner jag mig genast väl till mods. En kal klippa, en tuva trift eller ett risigt björnbärssnår gör mig mjuk i sinnet. Lika vilsen blir jag på en ny plats där ingenting liknar min hembygd. Då tappar jag fotfästet en aning och bästa sättet

att få det tillbaka är att trampa runt på de nya gatorna, erövra dem som det heter. Men hembygd blir det aldrig, välkänt kanske, men det kommer alltid vara något som fattas.

Till sist frågade jag kvinnan varför hon hade stannat så länge i Surte. ”Jo, här är ju nära till allt, bra affär har vi också, och det finns ju många årnäsbor.” Då slog det mig hur kärleken till hembygden växer när man talar om den med likasinnade. Och kanske är det framför allt när vi lämnar hembygden, i varje fall ett litet slag, som vi får lust att sätta ord på kärleken? Det var just inget annat än en kärleksförklaring hon gav, den gamla årnäsbon, innan vi skildes åt. ”Du skulle veta hur fint det var att komma hem igen om somrarna, med tåget förbi Anten, hela vägen upp till Österäng. Det kändes ända in i hjärteroten.”

Eva Löfgren

Svensk mästare i dokumentation

Att Bjärke har många järn i elden vet vi som läser Västgötabygden. Då och då har vi fått rapporter om intressanta projekt som föreningen varit engagerade i.

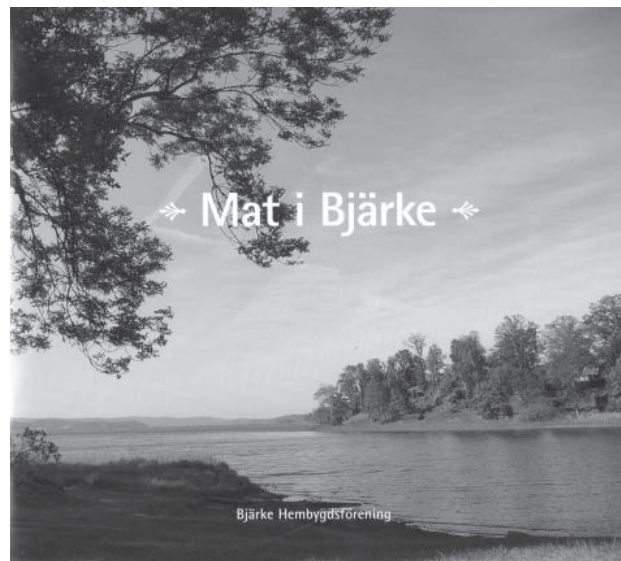
Lokaltidningen i Sollebrunn är Alingsås Tidning och lokalredaktör har Anders Thoorn varit under många år. Anders har goda relationer med föreningarna i bygden och speglar ofta vad som händer. Den 16 november förra året hade han en helsida med rubriken Hembygdsföreningen är svensk mästare i dokumentation. Föreningen det handlar om är Bjärke hembygdsförening. Det är Roland Antehag, tidigare ordförande i föreningen, som fått besök av tidningens lokalredaktör.

Inte självklart

När Roland Antehag får frågan om hur det kommer sig att Bjärke Hembygdsförening satsat så stort på dokumentation har han svårt att svara på frågan. Men han berättar att man hade häftiga diskussioner innan man drog i gång det första projektet. Ska en förening ge sig in i ekonomiska vågspel som en bokutgivning verkligen är, funderade man över. Men det blev klartecken och så här i efterhand konstaterar en glad Roland Antehag att inget av projekten gått med förlust utan gett överskott. I en del fall är det enskilda författare som skrivit, till exempel Roland Antehag, i andra fall har det varit en studiecirkel som varit i grunden. Tillsammans med Bjärke Fotoklubb har föreningen gett ut ett 20-tal bildhäften. Den egna produktionen är fem böcker med hård pärm sant en rad häften i olika format.

Inte bara trycksaker

Man kom också på att det kunde vara roligt att doku-

Mat i Bjärke blev en succé.

mentera med filmens hjälp. Man har hunnit med en serie med nio filmer. Dessutom har man gjort en speciell film som handlar om Gräfsnäs slott och dess historia. I Bjärke har man lärt sig att man skall ge ut sin bok eller film lagom till jul, för då blir det bra fart på försäljningen direkt.

Föregångare

Tidigare har Bjärkebygden dokumenterats av folkskolläraren Johan Winkvist. Han gav på sin tid ut fem böcker fyllda med artiklar och fakta. Trots detta har hembygdsföreningen hittat massor med infallsvinklar som speglar Bjärkebygden förr och nu.

Leif Brunnegård

Västgötabygden 2:12

Hänt på bögda...

Årsmöte i Kinnekulle Hembygdsförening

Musik med glädje. Roy Sällström och Eva Ekhage från Hällekis sjöng och spelade av hjärtans lust.

I lördags den 3 mars 2012 hade Kinnekulle hembygdsförening sitt årsmöte i Medelplana bygdegård. Ett 40-tal medlemmar hade sökt sig till mötet. Styrelsen fick ansvarsfrihet för det gångna året. Avgående ur styrelsen var Christer Johansson och hans efterträdare blev Björn Sjöstedt från Västerplana, han är även aktiv i Naturskyddsföreningen. År 2011 års verksamhet redovisades, den stora händelsen i föreningen var att stå för värdskapet vid Västergötlands Hembygdsförbunds årsstämma den 15 maj. Till denna stora dag hade det planerats för ca 340 deltagare inklusive funktionärer. Dagen startade med gudstjänst i Österplana kyrka med biskop Erik Aurelius. Därefter gick färden mot Hellekis Säteris växthus där det blev mötesförhandlingar och lunchen intogs. Ett mycket lyckat värdskap som ställde föreningens styrelse och funktionärer på prov.

Aktiviteter för år 2012 är planerade och startade med studiecirkel i april och medverkan i Vårundan då bland annat Kopparslageriet i Medelplana öppnades. I oktober kommer fototräffen för 10:e året i rad och temat kommer att vara "Människorna och stenen".

Som avslutning på årsmötet underhöll musikerna Eva Ekhage och Roy Sällström från Hällekis. Med en blandad repertoar från 1920-1970-talet sjöng och spelade Eva och Roy, stundom var det tätt mellan bytena av instrument från gitarr till saxofon och även banjo. I väntan på kaffe bjöds bland annat "Cocktail" från 1933, "Stardust", "Minns du den sommar" av Gunnar

Wiklund mm. Mötet avslutades med kaffeservering och lotteridragning. Kassör Marianne Kling som under mötet redovisat föreningens budget och påvisat ett gott ekonomiskt resultat föreslog att föreningen skulle bjuda på dagens kaffe med dopp och fet antogs utan protester.

*Text Lena Brodin
Foto Freddie Wendin*

Östads Hembygdsförening 25 år

Diplom och blommor. Lilian Johnsson, Eivor Wallin och Ann-Mari Carlsson uppvaktades på årsmötet.

Vid årsmötet den 4 mars började föreningens 25-årsfirande i den fina hembygdsstugan.

Tyvärr fick vi börja med en tråkig nyhet. En av föreningens grundare och eldsjäl genom alla år, Tage Andersson, har gått bort och efterlämnar ett stort tomrum men också många synliga minnen av sin gärning.

Östads Hembygdsförening har en omfattande verksamhet och stugan innehåller stora samlingar av dokument, fotografier och verktyg. Varje år anordnas Valborgsmässfirande, promenader på "bygda" och kulturaftnar. Många medlemmar träffas också för arbetsdagar och måndagsträffar. Den 5 september kommer man att göra en bussresa med Dan Korn i västgötabygden.

Årsmötet leddes av Tage Brolin, från Västgötabygdens hembygdsförbund, som fanns på plats för att dela ut diplom till tre förtjänstfulla medlemmar som nu lämnat

sina styrelseuppdrag. Lilian Johnsson, Eivor Wallin och Ann-Mari Carlsson. Eivor har under alla år varit redaktör för medlemstidningen Östads-Bygden.

Till kaffet och de hembakta senglorna efter mötet bjöds vi på en uppskattad underhållning med folkvisor från flera länder framförda av Cecilia och Torbjörn Luther. Det stora firandet av jubileet kommer att ske vid en fest den 14 oktober då A-Mahlströmer kommer att medverka.

*Ebbe Ljungquist
Björboholm*

Från Ljungsarps horisont

Ljungsarps Hembygdsförening har hållit årsmöte i Sockenstugan. Ett 35-tal medlemmar deltog. Ordföranden hälsade alla välkomna och inledde mötet med parentation över avlidna medlemmar under året.

Som inledning till mötet talade ordföranden om att blicka bakåt är lätt, så och så blev det. Lite knivigare är det att se framåt. För i framtiden finns inget facit och fortsatte med att idag har vi vant oss vid färsk frukt året runt. Många väljer sommardag de stora röda växthusodlade tomaterna från Holland framför de små gula från Sverige. Vi äter kött som transporterats från Brasilien till priset av att stora arealer regnskogar avverkats för att bereda plats för foderproduktion. Vi behöver hitta tillbaka till en mera småskalig och lokal matproduktion. Medlemmar ska känna att föreningen är ett naturligt val både nu och i framtiden. Den enskilde medlemmen är basen i hembygdsföreningen. Tillsammans skapar vi framtiden och önskade alla en god fortsättning på det nya året.

Under 2011 har föreningen arrangerat vårstädning i Hembygdsgården, torpvandring, då också Skogens år 2011 uppmärksammades, två friluftsgudstjänster, studiebesök hos Maria och Lennart i Jorstorp, husförhör och grötfest. Boken om Ljungsarp blev färdig lagom till jul, så det var årets julklapp i Ljungsarp.

Mötesförhandlingarna leddes av ordinarie ordföranden. Styrelsen omvaldes i sin helhet. Ordförande är Laila Andersson,

Aktiviteter 2012

Programpunkter för 2012 års verksamhet presenterades. Under våren har vi när Du läser detta redan hunnit med en filmkväll, vårstädning i Hembygdsgården Björstorp och en berättarkväll i Hembygdsgården. I juni planerar vi en byvandring i Genhöve, och en Våffeleftermiddag i Hembygdsgården. Traditionenligt har vi ett par friluftsgudstjänster i Hembygdsgården. Den 1 september har vi öppet hus och hemvändardag. Månskenspromenad den 28 september vid Hembygdsgården och grötfest i Sockenstugan finns också med i programmet.

Uppmuntrade. Eva-Lena Andersson och Lennart Johansson fick bevis på ett bra jobb som jordbrukare.

Eva Gustavsson avtackades med en blomma för sitt arbete i styrelsen.

Stipendier

När årsmötet var avslutat meddelade Lage Larsson att Eva-Lena och Morgan Andersson samt Maria Edman och Lennart Johansson, kommer att få årets stipendier från Högbergs Stiftelse som uppmuntran i vardagens arbete för framstående och föredömligt arbete och satsningar inom jordbruket.

Som avslutning på kvällen höll Jörgen Ekdahl ordf. Sparbanken Tranemo, ett mycket intressant och uppskattat föredrag om banken och Sparbanken Tranemos stiftelse.

*Laila Andersson
Ljungsarp*

Dassinivning på Stenslund

Den 18 september 2011 återinvigde Skarke-Varnhems hembygdsförening utedasset på Stenslund. Dasset har länge varit i stort behov av renovering. Två snickarkunniga medlemmar i hembygdsföreningen, Ingvar Forsell och Ingvar Norén, har lagt ner många timmar under sommaren på att återställa dasset i dess forna glans.

En stor skara hade hörsammat hembygdsföreningens kallelse, trots det dåliga vädret. Till den högtidliga invigningen hade föreningen engagerat Valleorkestern Bill Mountain Bluegrass som underhöll publiken med gamla härliga bluegrasslåtar och FriDass visa.

De båda Ingvar klippte var sitt blågult band utanför dassdörren, och ordföranden, Bo Hermansson, förklarade dasset invigd och kunde glad och nöjd provsitta detsamma.

Nu är det klippt. De båda Ingvar klippte var sitt blågult band utanför dassdörren,

Orkestern spelade och sjöng en rolig sång om utedass och publiken klämde i refrängen. Vår duktiga dansare från Ljungstorp, Mathilda Lidberg, ledde publiken i line-dance till orkesterns musik. Förtäringen var enkel men mycket god och uppskattad: korb med bröd, kaffe och kaka. Vi som var med på Stenslund denna söndag fick sannerligen en härlig och glad eftermiddag!

*Eva Knapasjö
Varnhem*

Barbro avtackades i Vassända Naglums

Den 4 mars hade ett 60-tal medlemmar i Vassända Naglums hembygdsgenings bänkat sig i Ordenshuset i Väne-Ryr, då årsmötet gick av stapeln.

Mötet inleddes med en tyst minut för medlemmar som avlidit under året. Därefter inleddes valen med att utse Tommy Andersson till ordförande för mötet. Efter att ha tagit över klubban höll han mötet i rask takt, och valen förrättades snabbt efter ett gott jobb från valberedningen. Sittande ordförande Stig Åke Andersson omvaldes. Nya ledamöter i styrelsen blev Berit Ahlström och Ulla-Britt Johansson. Avgående styrelsemedlemmar var

Barbro Nilsson fick ta emot föreningens uppvaktning av ordfötanden Stig Åke Andersson.

Barbro Nilsson och Håkan Liden, och båda avtackades med blommor. Barbro har varit engagerad i föreningen sedan denna startades för 29 år sedan och hon har varit invald i styrelsen i 20 år. Då hon gjort betydande insatser, erhöill hon presentkort som innebar fritt deltagande i årets sommarresa som föreningen genomför. Vidare blev hon utnämnd till hedersledamot, med tillhörande diplom.

Efter kaffeserveringen bjöds det på underhållning av Kent Göran Melin med sång och musik. Detta ledde till att deltagarna prövade sin sångförmåga i form av allsång.

Under kvällen hade även ett lotteri sålts, som resulterade i att 14 medlemmar gick hem med glada miner, då de kunnat välja mellan både matvaror och handarbete på prisbordet

För att få en uppfattning om Barbro Nilssons engagemang för hembygdsgenings måste föreningens största arrangemang för året, "Öppet hus" nämnas. Hon har för att denna aktivitet ska kunna genomföras, tagit kontakt med och engagerat alla de utställare och försäljare som deltagit varje år. Hon har alltid sökt efter nya möjligheter att få tag i intressenter, som vill närvara. Arrangemanget är en stor fest och mycket folk kommer varje år för att bese vårt torp Solliden, dricka kaffe, prata med bekanta, köpa matvaror eller handarbeten.

*Stig Åke Andersson
Vassända Naglum*

Diplom i Gösslunda

Diplom för förtjänstfullt arbete inom hembygdsrörelsen tilldelades Ruth Klasson och Carl-Magnus Erstorp.

Den 7 mars höll Gösslunda Hembygd förenings årsmöte i Kaffekvarnen. Mötet öppnades av ordföranden Jonas Larsson. Sedan hölls en tyst minut och tändes ett ljus för under året bortgångna medlemmar.

Efter sedvanliga mötesförhandlingar delade Hans Menzing från Västergötlands Hembygdsförbund ut diplom till Ruth Klasson och Carl-Magnus Erstorp. Blommor överlämnades av Jonas Larsson. Blommor fick också Ruth Klasson, Alice Johansson och Rut Larsson, då de avtackades av ordföranden. För underhållningen svarade Ewa Karlsson, som sjöng och spelade gitarr.

Ur 2011 års verksamhetsberättelse kan nämnas: I slutet av april var det trivselkväll. Gunnar Karlsson från biodlarföreningen berättade om biodling. Kristi himmelfärds dag hölls det öppet hus och då serverades kaffe och våfflor.

Årets sommarresa gick till Gäsene mejeri och tingshus, Vänga kvarnkafé och Unos Djur.

Hembygdens dag bakades det bröd och serverades kaffe och smörgås. Även i år hölls det friluftsgudstjänst. Oktober månads trivselkväll hade rubriken Treriksroset i höstskrud i ord och bild. Gun-Britt och Odd Sandberg visade bilder och berättade. Enligt tradition var det grötfest i kvarnen i december. Luciatåget kom från Stenhammarskolan.

Till ordförande för år 2012 omvaldes Jonas Larsson och till vice ordförande nyvaldes Martin Stenholm.

*Text Margareta Folkesson
Foto: Odd Sandberg*

Göran Söderström har lämnat oss

Göran Söderström i sin rätta miljö, på en stubbe i skogen.

Under senare år har vi haft förmånen att publicera en rad artiklar signerade Göran Söderström. Min bekantskap med Göran är bara några år gammal och när vi träffats har det varit på våra kursdagar för oss som skriver böcker och årsskrifter i våra föreningar. Göran har varit skogsgubbe hela sitt liv och som yrkesman klättrade han på karriärstegen inom Domänverket. I 30 år var han en pigg pensionär och Halle- och Hunneberg låg honom varm om hjärtat. Han har guidat många både muntligen och skriftligen.

I vårt förra nummer skrev Göran om Elden - livgivare och förödare. Vi kunde också berätta om att Göran lagom till sin 95-årsdag i november gav ut en bok, den första med hård pärm, berättade han stolt för mig. Men Göran fick aldrig läsa artikeln. Efter ett par veckor på sjukhus avled Göran Söderström den 15 februari. Vi kommer att sakna vännen Görans röst men ett tag fram över kommer vi då och då att publicera artiklar som Göran skrivit. Han har sänt mig rätt många artiklar som nu finns i min dator. Det är bra om Du har det i Din dator för jag kan kila vidare ganska snart, sånt vet man aldrig, påpekade Göran för ett halvår sedan. Nu har han gjort det och vi har haft och kommer att ha stor glädje över vad Göran satt på pränt om sin kära skog och om Bergena, som är Halle- och Hunneberg.

*Leif Brunnegård
Görans e-postkompis
Foto Roland Antehag*

Nu får soldatladugården nytt liv

I somras berättade vi om att Ullervad-Leksbergs Hembygdsförening hade fått pengar från Hus med Historia-projektet för att restaurera sin gamla soldatladugård Lorentzberg. Nu är arbetet utfört, slutbesiktigat och godkänt. Ladugården är på väg att få ett nytt liv, och en ny användning.

Det var 1846, för 166 års sedan, som rotebönderna i Karleby beslöt att bygga en ny ladugård åt sin soldat. I motsats till bostadshuset står ladugården fortfarande kvar. Den betraktas som unik eftersom den aldrig byggts om eller förändrats, bortsett från att det ursprungliga halmtaket ersatts med plåt. Men åren hade tårt hårt på de gamla stockarna.

Timmermannen Jörgen Rånge visar hur man hänger upp gaveln för att kunna byta ut stockarna. Åhörare är bygghantverksstudenter vid Institutionen för kulturvård vid Göteborgs Universitet.

Ett 40-tal stockar utbytta

Under augusti och september restaurerades ladugården under ledning av timmermannen Jörgen Rånge på Knappegårdens Bygg & Hantverk, som ingår i nätverket Traditionsbärarna.

Restaureringen har utförts enligt gamla metoder och till stor del med gammaldags verktyg. Ramsågade och handskrädda stockar har ersatt de murkna och maskangripna, som visade sig vara flera än beräknat. Under arbetet har cirka 40 stockar bytts ut och några har ”halvsulats”, det vill säga stockarnas utsida har ersatts. Nu kommer den unika byggnaden att kunna upplevas även av kommande generationer.

Lorentzbergs-projektet har fått stor uppmärksamhet. Mariestads-Tidningen har skrivit flera helsidor och Radio Skaraborg har rapporterat. En dag varje vecka kunde allmänheten följa arbetet på plats och den 24 september anordnade föreningen en Hus med historia-dag.

Med Institutionen för kulturvård vid Göteborgs Universitet har det varit samarbete på flera plan. Bygghantverksstudenter har haft lektionstimmar vid Lorentzberg och några av dem använde sedan ladugården i ett projektarbete. En annan student har som praktikant deltagit i arbetet under flera veckor.

Avslutningen blev storstilad. Den 1 oktober besöktes Lorentzberg av deltagarna i seminariet ”Kunskap från förr”, arrangerat av Sveriges och Västergötlands Hembygdsförbund tillsammans med Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs Universitet och Vuxenskolan. Bland

besökarna fanns ett 70-tal representanter för hembygdsföreningar i västra Sverige.

Vad händer nu?

För styrelsen återstår nu ett par frågor att ta ställning till. Skall ladugården rödfärgas? Och framför allt: skall plåttaket bytas ut mot något mera tidsenligt? En omläggning till spån eller halm förutsätter dock att en ny generation medlemmar är beredda att ta ansvar för framtida underhåll och att huvudparten av kostnaden kan täckas av bidrag.

Nu kommer soldatladugården att bli ett ”museum över sig själv”. Informationsskyltar kommer att berätta om hur den en gång i tiden användes. Tillsammans med utställda föremål skall de ge besökarna en inblick i den indelte soldatens liv hemma på torpet.

Åke Möller

Vad är på gång?

En del föreningar brukar berätta på vår hemsida vad som händer i deras förening. Hur gör Ni? Om Du inte vet hur Du skall göra, kontakta Jan-Olof Berglund, telefon 0500 - 44 11 05, så berättar han gärna för Dig.

Evenemangskalendern är en gratis annonsplats för förbundets medlemsföreningar.

Känner ni till gamla omålade träbyggnader?

Gamla omålade byggnader är inte bara vackra och kulturhistoriskt värdefulla. De kan också vara viktiga för solälskande lavar. Länsstyrelsen ber därför om hjälp med att hitta dessa ovanliga lavmiljöer.

Länsstyrelsen arbetar idag med ett åtgärdsprogram om lavar på kulturved (gammalt omålat virke) i odlingslandskapet. I Västra Götalands län förekommer eventuellt två arter: sydlig ladlav och ladparasitspik. För att kunna arbeta med åtgärder för dem behöver vi veta om de överhuvudtaget finns kvar i länet. Ingen vet idag hur många gamla omålade byggnader det finns i länet, eller precis var de finns.

Det kan verka underligt att vissa lavar behöver en människoskapad miljö som hus, och inte klarar sig med naturliga miljöer. Men det här handlar om lavar som lever på solbelyst död ved, till exempel på döda träd. Idag är det ont om död ved och den som finns ligger oftast i skugga i skogen. Solbelysta döda träd i odlingslandskapet har minskat starkt och människoskapade livsmiljöer har därför fått en större betydelse.

I gamla tiders odlingslandskap var solbelyst timmer vanligt, till exempel stängselstolpar, hässjestöror, bostadshus och andra byggnader. I södra Sverige har

minskningen av omålat trä i odlingslandskapet varit enorm. Hela 99 % har försvunnit under det senaste århundradet. Av våra rödlistade (hotade eller nära hotade) lavar är det 16 arter som ofta lever på hus och stängsel. Många av de här lavarna växer inte på vilket gammalt hus som helst. För de mest kräsna kan det ta hundra till tvåhundra år innan de kan etablera sig.

Det viktigaste för dessa lavar är naturligtvis att deras livsmiljö finns kvar. Därför är det mesta som är bra för byggnaden även bra för laven. Men det finns ett stort undantag. Dessa lavar tål inte målarfärg. De tåligare arterna kan stå ut med ett tunt lager Falurödfärg, men flera tål inte ens det. Som tur är skadar inte lavarna byggnaderna. Att tvätta bort lavar och mossa får inte byggnaden att må bättre. De få silvergrå omålade timmerbyggnader som finns kvar är både ett ålderdomligt inslag i landskapet och viktiga att bevara för sina lavar.

Vet du var det finns kulturved, en gammal timmerbyggnad eller en större grupp gamla stängselstolpar av trä utomhus? Eller har du frågor om lavar på kulturved? Hör då av dig till Anna Stenström på telefon 031-60 50 41 eller e-post anna.stenstrom@lansstyrelsen.se.

Anna Stenström

Rapport från utredningsgruppen

Vid årsstämman 2011 med Västergötlands Hembygdsförbund tillsattes en utredningsgrupp för att med anledning av en motion till stämman utarbeta förslag rörande bland annat förändrad organisation och stämmans utformning. Gruppen har genomfört en enkät och haft fem samman-

träden. Den har nu slutfört sitt arbete och lämnat sitt förslag till förbundsstyrelsen. Förhoppningsvis kommer stämman i Tidaholm den 13 maj att behandla de frågor, som förslaget omfattar.

Ann-Britt Boman

Så skyddar vi Kulturarvet

Sök bidrag till föreningens skadeförebyggande arbete. Över etthundra föreningar har genom kampanjen Så skyddar vi kulturarvet fått bidrag till sitt skadeförebyggande arbete sedan 2009. Föreningen kan få 50 procent av investeringskostnaden för valfri skadeförebyggande åtgärd, dock maximalt 2 000 kr, och väljer själv vilken

skadeförebyggande insats man har mest behov av. Ansök genom att skicka in kopia på kvitto eller faktura till försäkringskansliet, Hembygdsförsäkringen, Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg. Glöm inte att ange vart bidraget ska utbetalas.

Läsvärt i korthet

Årsskrift för Ullervad Leksbergs Hembygdsförening. Redaktion: Åke Möller och Lars Johansson. 58 sidor. Denna gång mycket om knektar och den kraftfulla ån Tidån.

Immanuel. Adventsmagasin för Svenska kyrkan i Skara stift 2011. 32 sidor om bland annat grisarna på Brunsbo som ger el och värme samt var Varnhem vår kyrkliga vaggga?

Västgötogenealogen. Tidskrift för Västgöta genealogiska Förening. December 2011. Redaktör: Kjerstin Olofsson. 24 sidor. Tema: De reste västerut.

Gårdhemsbygden 2012. Redaktion: Olle Lext, Jan Gerd, Lennart Johansson och Alvar Löfskog. Utgivare: Gårdhems Hembygdsförening. 64 sidor om bland annat posten i Gårdhem och Velanda.

Gator och Torg i mitt Göteborg. Författare: Birgitta Kyrö Mattsson. Förlag: Tre Böcker, 2011, 149 sidor. En bok som söker stadens själ.

Sevärt i Vårgårdabygden. Text: Åke Carlsson. Foto: Tore Hagman. Utgivare: Vårgårda kommun, 2011 80 sidor. Presentation av en gammal kulturbygd..

Ramnasjön och dess omgivningar i Ramnaparken, Parkstaden och Fridenshöjd. Författare: Sven H G Lagerström. Förlag: Jonito Förlag. 143 sidor. En plats för bland annat midsommarfirande bröllop.

Fågelås bebyggelse. Gårdar, villor, torp. Författare: Östen Fredriksson. Utgiven i samarbete med Fågelås Samhällsförening. 215 sidor.

Viaredsboken. Från Jordbruksmark till Företagspark. Författare: Sylvia Danielsson. Foto: Bertil Danielsson, Sylvia Danielsson. Utgiven på eget förlag. Folioformat. 176 sidor.

De nio från Borås. Vinnarna från Borås Tidnings Debutantpris. Redaktör: Stefan Eklund. Förlag: Norstedts. Antal sidor 207.

Parkkulturen i Borås. En bok av Åke Johansson om parkkulturens utveckling i Borås från 1816. Författare: Åke Johansson. Foto: Per Aronsson, Dag Ekelund med flera samt Arkivfoto. Eget förlag, 58 sidor.

Anstalten Mariestad 1848-2010 - en minnesskrift. Författare: Bo Borg. Utgivare: Kriminalvården förlag. 77 sidor.

Borås – stad i förvandling. Författare: Sven H G Lagerström. Utgivare: Borås Tidning, 2011. 119 sidor om Borås förvandling de senaste hundra åren speglad bland annat i gamla bilder

Boken om Borås Öfwre station. Författare: Emma Barrstrand. Utgivare: Borås Öfwre Station AB, 2011. 100 sidor om hur Borås utvecklas efter att ha fått en järnvägsstation på 1800-talet.

Bonde på 1900-talet. Från oxdrift till datorstyrning. Författare: Erik Larsson. Förlag. Aliberta. Antal sidor: 104 i stort format med en mängd härliga gamla svartvita bilder .En väldokumenterad skildring av jordbrukets utveckling under förra seklet.

Års-Axet. Medlemstidning 2011 för Gudhemsbygdens Hembygdsförening. Redaktör: Lars-Erik Kullenwall. 84 sidor med många bilder om bland annat gästgivarens längtan efter sin son som drog pesten till bygden.

Mimers brunn nummer ett 2012. Redaktör: Christina Ström. 52 sidor om bland annat Källes rekordmagasin.

Meddelande från Föreningen för Västgötalitteratur nr 1 2012. Redaktör: Johnny Hagberg. 20 sidor med många illustrationer. Om jubileet i vår och kronprins Oscars vackra älskarinna.

Västgötajul. Tankelänkens jultidning 2011. Redaktör: Johnny Hagberg. 28 sidor med mycket blandat innehåll om Älvsborgs regemente och Marias underbara växter.

Lugnås Hembygdsförening. Medlemsblad 2011. Redaktör: Marieth Karlsson. 58 sidor om Fjälls säteri och andra spännande gårdar

Så minns vi Järpås på 50-talet. Författare: En studiecirkel inom Järpås Hembygdsförening. 64 sidor om bland annat näringslivet i Järpås då.

Skaraborgsnatur 2011. Redaktion: Jan Lindholm och Torleif Halvorsen. Utgivare Skaraborgs Naturskyddsförening. 104 sidor med massor av glimtar från den skaraborgska naturen i texter och härliga bilder.

Västgöta Gille i Karlstad Jubileumsskrift 100 år. Redaktion: Ingela Mossberg, Jan Olof Seveborg och Olof Peterson. Bland annat om första åldermannen biskop J A Eklund, från ett skräddaretorp i Ryda.

Boken om Ljungsarp – socknens utveckling inom kyrka, skola, företag, hantverk, jordbruk, föreningsliv under nittonhundratalet fram till i dag. Utgiven av Ljungsarps hembygdsförening 2011. Bild och text sammanställd av Ingemar Rudholm. 243 sidor med massor av bilder och dokumentation av Ljungsarps socken.

Hans Menzing
Ann-Britt Boman

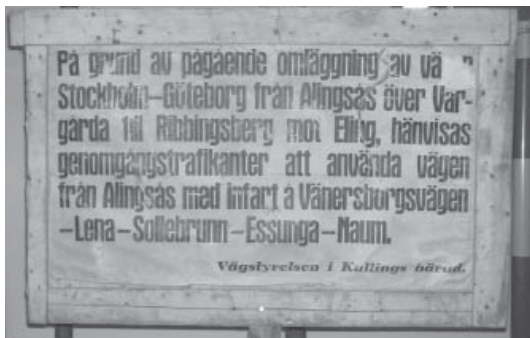
Glöm inte

att berätta för barn och barnbarn hur det var när Du växte upp. Då slipper dom ångra att dom inte frågade Dig.

På Vägmuseum i Borlänge hittade vi ett par skyltar. Fotograf: Henry Shands från Fort Collins i Colorado som kommer hit en gång om året för att åka Vasaloppet öppet spår.

Bo Björklund

Vart skickar Du text och bilder?

Ibland händer det att vi får frågan vart man egentligen skall skicka en text och en bild som man vill ha in i Västgötabygden. Är det något som Du har tänkt få med under vinjetten Hänt på bögda, då skickar Du det till vbn.red@tele2.se. Du kan också skicka det som vanligt brev till Leif Brunnegård, adressen ser Du i rutan härintill. Har Du en artikel av lite större format och där Du kanske vill ha ett råd, då skickar Du din text till Hans Mensing, e-post hans.menzing@telia.com. Vill Du ha hjälp med att sätta dina tankar på pränt, men tycker det är svårt kan Du kontakta Ann-Britt Boman, epost birgitta.fristad@telia.com.

Bilderna som Du skickar digitalt måste vara som en bildfil. Om Du klistrar in bilden i ett Word-dokument är det svårt att få bilden i bra tryckkvalitet. Du skall inte bildbehandla den. Det blir bäst om Lindy på tryckeriet får sköta det.

Vänta inte att sända in Din artikel till den dagen som är manusstopp. Då kan tidningen redan vara fylld till brädden.

VÄSTGÖTA BYGDEN

Redaktörsgrupp:

Ann-Britt Boman, sammankallande, Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 033 - 26 19 21

e-post: birgitta.fristad@telia.com

Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 447 93 Vargårda, tel 0322/66 10 26 e-post: vbn.red@tele2.se

Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget 1, 532 32 Skara, tel 0511/12643,

e-post hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Eva Bergström Hyenstrand, Carl von Linnés väg 2, Skultorp, 541 55 Skövde, tel 0500 - 43 30 13,

e-post: hyenstrand@hotmail.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3, 54015 Varing, tel 0500-441105, 0708-420453,

e-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund.Hövägern 9 C, 446 32 Älvängen. tel 0303 - 74 98 78. e-post bo.bjotklund@risveden.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad, 465 97 Nossebro, tel 0512/531 50, e-post:

frammetad@tagebrolin.se .

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp,

tel 070-620 66 66, e-post bisido@hotmail.com

Anna Faxgård, Bua Skogsslätt, 511 98 Hyssna, tel 0320 - 397 77, e-post anna.faxgard@telia.com

Per-Göran Persson, Östergården 1, 54066 Sjötorp, tel 0501-50138, 070-7838079.

e-post pellep@telia.com

Förbundsordförande: Eva Bergström Hyenstrand.

Förbundssekreterare: Mona Lorentzson, Wallströmsliden 6, 463 71 Lödöse. Tel 0520 - 66 02 74

e-post: mona.lorentzson@gmail.com

Förbundskassör: Hugo Isaksson, Box 2067, 523 02 Timmele. Tel 0321 - 300 01.

e-post hugo.isaksson25@hotmail.com .

Kanslist:

Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-10550 fax 0512-339 42, bost. 0511-37 03 30,

Bankgiro 378-5383, Plusgiro 8 57 59-9,

Kansliets e-post: vasterg.hembygdshf@telia.com

Disken förr

Diskbaljan

Nu för tiden har de flesta kök en diskmaskin som tar hand om disken när vi avslutat vår måltid eller kaffestund. Men vet Du när den svenska diskmaskinen såg dagens ljus? På Skallmeja Lantbruksmuseum finns en av de första modellerna och den är tillverkad i mitten på 1940-talet.

I min barndoms kök var det ingen särskild diskbänk. Det fanns ingen vattenkran eller vask. Bänken hade olika funktioner och här stod vattenhinken med skopan, handfatet och en tvålkopp. När det var dags att diska lyftes den galvaniserade baljan upp från skåpet och fylldes med varmt vatten som värmts upp på den vedeldade köksspis.

Diskmedel hade man inte till den vanliga disken, för diskvattnet slogs ju i "skûlespann" om man hade grisar. Om disken var särskilt besvärlig kanske man använde lite såpa eller soda. Ett av de första flytande diskmedel hette Clin, det producerades av Clin AB i Gävle med början 1947. Clin var det första syntetiska diskmedlet som utvecklades i Sverige. Det innebar en epokgörande förbättring mot tidigare använda såpa, soda och sand.

Disktrasan, diskborsten och disktrasan hjälpte till att göra disken ren och fin. Eftersom man inte använde diskmedel behövde man inte skölja tallrikarna utan man kunde sätta upp dem direkt på diskstället som också fanns på bänken och det var ofta självtorkning som gällde. Disktvagan var ett bra redskap och det fanns också en sådan ute i mjölkkrummet i ladugården där de stora mjölkflaskorna diskades när de kom tillbaka från mejeriet. När man skulle diska glasflaskor användes ofta fin sand som skvalpades runt i glasflaskor tillsammans med vatten. Det tog effektivt bort de avlagringar som ibland fastnar på insidan av glaset. I stället för pimpsten, som många använde för att "snygga" till knivbladen på järnbesticken, kunde man sitta och gnida dem med fin sand och vatten. Det gick också bra att dra kniven upp och ner i jorden.

Rostfri diskbänk fick man som regel i samband med att man fick vatten och avlopp i sitt kök. I en del kök kunde det finnas en galvaniserad plåt på köksbänken. Bodde man i stan eller inne i den närbelägna tätorten kom nog nymodigheterna tidigare, men under krigsåren under första halvan av 1940-talet stod utvecklingen ganska still. Att få varmvatten i sin kran på sommaren var inte självklart ens om man bodde i stan. Man fick bara varmvatten om man eldade i den stora pannan för att få värme på elementen, och på sommaren behövde man inte elda för värmen och eftersom det var samma system för värme och varmvatten fick man värma diskvattnet på spisen rätt så långt fram i tiden.

Nya diskmedel utvecklades och märken vi minns är Klara, Palmolive, Ajax och Yes. Men det gick också bra med grovt salt. Disktrasan av tyg ersattes av Wettexduken och Chiffonet.

Diskmaskinen kom så småningom men det är en annan historia som vi kan återkomma till en annan gång.

Disktrasan, diskborsten och disktvagan

Vattenhinken med skopan och diskstället.

Leif Brunnegård